

Ko e Ngaahi Fakakaukau ki he Mo'ui 'o e Laumālie

Ako'anga Ruhi

Tohi 1

Ko e Ngaahi Fakakaukau ki he
Mo'ui 'o e Laumālie

Ako'anga Ruhi

Ko e ngaahi tohi 'i hono fakahokohoko:

'Oku 'oatu 'i lalo 'a e ngaahi hingoa lolotonga 'i hono fakahokohoko na'e fa'u 'e he 'inisititiuti Ruhi. Ko e ngaahi tohi ni 'oku fakataumu'a ke ngāue'aki ko e tefito'i koosi 'eni ki he hokohoko atu 'a e feinga ke toe fakatupulaki ki he lelei taha 'a e ivi malava 'o e kau talavoú mo e kakai lalahi 'oku nau ngāue fakatamaio'eiki ma'a honau komiuniti. 'Oku lolotonga fa'ufa'u 'e he Ruhi 'Inisitituti 'a e ngaahi seti ki he koosi 'aia 'e va'a mei he Tohi Tolú 'i he ngaahi tohi ki he hono ako'i e kau faiaho Baha'i ki he kalasi fānaú, pea pehe foki mo ha toe tohi 'e taha mei he Tohi Nima ki hono 'ohake ha kau 'enimeita ki he ngaahi kulupu teu talavoú. Ko e ongo tohi ko 'eni 'oku 'osi fakaha atu 'I laló. 'Oku totonu ke fakatokanga'i ko e ngaahi lisi 'oku 'oatu 'i laló 'e malava pe ke liliu 'i he anga 'a e ngaahi taukei mei he fakalakalaka 'a e ngāue, pea mo e ngaahi hingoa 'e toe tanaki mai ko e ngaahi 'elemeniti 'oku lolotonga fa'u kae 'oleva kuo ne a'usia ha tu'unga 'e lava ai ke ngāue'aki fakalukufua.

- Tohi 1 *Ko e Ngaahi Fakakaukau ki he mo'ui 'o e Laumālie*
- Tohi 2 *Tu'u hake ke Ngāue Fakatamaio'eiki*
- Tohi 3 *Ko hono Ako'i 'a e Ngaahi Kalasi Fānau, Kalasi 1*
Ko hono Ako'i 'a e Ngaahi Kalasi Fānau, Kalasi 2 (va'a pe 'o e tohi 3)
Ko hono Ako'i 'a e Ngaahi Kalasi Fānau, Kalasi 3 (va'a pe 'o e tohi 3)
Ko hono Ako'I 'a e Ngaahi Kalasi Fānau, Kalasi 4 (va'a pe 'o e tohi 3)
- Tohi 4 *Telq Tntesque Mabitant*
- Tohi 5 *Ko e Ongo Fakaha'anga Mahanga*
Uluaki ongo'i : Ko e 'uluaki va'a mai mei he Tohi 5
Tupulekina 'a e fo'i peau ongo : Ko va'a hono ua va'a mei he Tohi 5
- Tohi 6 *Ako'i 'a e Taumu'a Ngaue*
- Tohi 7 *'A 'eva fakataha 'i he hala 'o e Ngāue Fakatāmaio'eiki*
- Tohi 8 *Ko e Fuakava 'o e Kololia 'o e 'Otua (Baha'u'llah)*
- Tohi 9 *Ko hono ma'u ha sio Fakahisitōlia*
- Tohi 10 *Ko hono Langa 'o ha Komuniti Longomo'ui*
- Tohi 11 *Ngaahi 'UHINGA Fakamatelie*
- Tohi 12 ('e toki 'omai)
- Tohi 13 *Femo'uekina 'i he Ngaahi Ngaue Fakafeohi*
- Tohi 14 ('e toki 'omai)

Copyright © 2000, 2025 by the Ruhi Foundation, Colombia
All rights reserved. Edition 4.1.2.PE published in July 2025

Originally published in Spanish as *Reflexiones sobre la vida del espíritu*
Copyright © 1987, 1995, 2008, 2020 by the Ruhi Foundation, Colombia
ISBN 978-958-59880-3-3

Permission for a limited printing of this book in Tongan has been granted by the Ruhi Institute.

Ruhi Institute
Cali, Colombia
Email: instituto@ruhi.org
Website: www.ruhi.org

Kanotohi

Ko ha Ngaahi Fakakaukau ma'a e kau Faiako ...	v
Ko e Mahino 'o e Ngaahi Folofola Faka-Bahai ..	1
Lotú	15
Mo'ui mo e Maté	31

Ko ha ngaahi fakakaukau ma'a e kau Faiako

Ko e 'uluaki tohi koia 'i he koosi hokohoko 'o e 'Inisititiuti Ruhi, Ko e ngaahi fifili ki he mo'ui 'o e Laumalie, 'oku ako fakalotofonua 'e he mamani kotoa kuo hiki'i hake 'i he ngaahi ta'u lahi. 'I he konga lahi 'o e ngaahi me'a 'oku hoko, 'oku lau mo alea'i 'a e naunau 'e ha kulupu 'o ha ngaahi kaungame'a, 'a ia 'e lava ke nau hoko ko ha siakale ako 'oku fakataha ma'u pe, 'e lava ke nau fakataha mai 'i ha kemipeini 'oku fokotu'utu'u ki he ako fakamatoato, pe 'e lava ke fakataha 'i ha kemi lolotonga e ngaahi 'aho malolo fakaako. Tatau ai pe pe ko e ha e me'a 'e hoko, 'oku hoko ha memipa 'e taha 'o e kulupu ko ha tiuta. Ko e fekau'aki 'a e tiuta mo e ni'ihiki kehe 'oku kau mai 'oku 'ikai ko ha taha ia 'o e faiako-ki he-kau ako (teacher-to-student); 'oku nau kau kotoa 'i ha founa 'oku feinga ai 'a e tokotaha kotoa pe ke ako. Ka ko e tiuta 'oku 'ikai ko ha tokotaha 'oku ne fakamavahe'i pe 'ikai ke longomo'ui 'i he taimi 'o e fevahevahe'aki. 'I he'ene fakakakato ha ngaahi koosi lahi fe'unga 'i hono fakahokohoko pea fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakatamaio'eiki 'oku nau poupou'i, ko e toko taha koia 'oku ne malava 'o tokoni ki he mēmipa kotoa pē 'o e kulupú ke a'usia 'a e taumu'a 'o e naunau 'oku lolotonga akó. Mahalo 'e 'ilo 'e kinautolu 'oku hoko ko ha tiuta 'o e Tohi 1 'oku tokoni ke toe vakai'i 'a e ngaahi fakakaukau 'oku 'oatu 'i he talateu ko 'eni mei he taimi ki he taimi.

Ko kinautolu 'oku kau ki he ako 'i he funa 'o e mamani 'oku nau ha'u ki he fuofua 'Inisititiuti mei he ngaahi 'ataakai kehekehe. 'Oku 'i ai ha ni'ihiki kuo nau 'osi hoko ko ha kau memipa 'o e komiuniti Bahai 'oku nau 'amanaki ke fakalahi 'enau ivi malava ke tokoni ki he ngaue kuo nau tali. 'Oku lau 'e ha ni'ihiki kehe 'a e koosi ko e kamata'anga ia 'o 'enau fakatoto lo ki he tui fakalotu. Ka 'oku 'i ai ha ni'ihiki 'oku nau sai'ia 'i he ngaahi fakakaukau Bahai pea 'oku nau faka'amu ke maheni mo e ngaahi taumu'a mo e ngaahi ngaue 'a e komiuniti. Pea 'oku fakautuutu e tokolahi 'o e kakai kei talavou, 'oku nau fie fakatupulaki 'enau ivi malava ke tokoni ki he sosaieti, 'o fa'a fakafou 'i ha polokalama 'e taha pe lahi ange 'oku poupou'i 'e he komiuniti Bahai, 'o hoko ko ha 'uluaki sitepu.

Mei he kamata'anga, 'oku totonu ke mahino ki he tokotaha kotoa pe 'oku kau mai 'oku fokotu'utu'u 'e he koosi 'a e 'inisititiuti Ruhi ha hala 'o e ngaue fakatamaio'eiki ki he fa'ahinga 'o e tangata, 'a ia 'oku tau takitaha lue 'o fakatatau ki he'ene taimi, 'o tokoni mo tokoni'i kinautolu 'e he ni'ihiki kehe. Ko e fili 'o e hala ko 'eni 'oku 'uhinga ia ki he tulifua 'a e ongo taumu'a 'e ua fakamōlale: Ke tokoni'i 'a 'ene tupulaki fakalaumalie mo e faka'atamai pea mo tokoni ki he liunga 'a e sosaieti. 'Oku kau 'i he fakalakalaka 'i he halá 'a hono fakatupulaki 'o ha ngaahi ivi malava 'a ia 'oku fie ma'u ki ai 'a e mahinó mo e 'iló, ngaahi 'ulungāanga fakalaumālié mo e ngaahi 'ulungaanga taau 'oku fe'unga mo hono fakamalo'ia, pea pehē kenau ma'u 'a e potō'i ngaue mo e taukei. Ko e ma'u'anga 'o e 'ilo 'a ia 'oku ngaue'aki 'i he ngaahi tohi 'o e 'Inisititiuti, 'i he tafa'aki 'e taha, ko e faiako'i 'a e Tui Bahai 'a e, tafa'aki 'e taha. Ko e tatanaki 'a e a'usia 'a e ngaahi komiuniti Bahai fakaemamani lahi 'i hono paotoloaki 'o e sivilaise fakamatelie mo fakalaumalie. Ko e visone ia 'a Baha'u'llah ki he tokotaha fakafo'ituitui te tau lava 'o a'usia pea mo e sivilaise te tau lava 'o langa 'a ia 'oku ne ue'i fakalaumalie 'a e 'Inisititiuti. 'Oku 'ataa 'a kinautolu kotoa 'oku kau mai, tau'ataina mei he ngaahi 'ataakai kehekhe, ke nau tali 'a e visone ko 'eni, 'a ia 'oku fakamatala mahino 'i he 'iuniti kotoa pe 'o e tohi kotoa pe.

‘I ha mamani ‘oku loto fiemalie ai ‘a e ngaahi tui fakalotu ke faka‘aonga‘i ha fa‘ahinga founa pe ‘e lava ke ma‘u ai ha kau muimui, ‘e lava ke ‘i ai ha taha ‘oku ‘ikai ke ne maheni mo e tui pea ‘oku ‘i ai ‘a ‘ene ngaahi fehu‘i fekau‘aki mo e ngaahi taumu‘a ‘a e ‘inisititiuti Ruhi, kae tautefito ki he, “‘Oku mou kole mai ke u liliu ‘eku tui fakalotu?” pe “‘Oku mou kole mai ke u kau ki ha tui fakalotu?”. ‘Oku ‘oange ‘e he ngaahi fehu‘i pehee ha faingamalie ki he tiuta ke ne fakamatala‘i ‘a e taumu‘a ‘o e fakahokohoko ‘o e ngaahi koosi ‘o hange ko ia ‘oku fakamatala‘i atu ‘i ‘olunga. Neongo ‘oku fakanatula pe ‘a e vekeveke ‘a e kau Bahai ke sio ki he kau honau ngaahi kaungame‘a ki he kolo, ka ‘oku ta‘ofi kinautolu ‘e he‘enau ngaahi akonaki, mahalo ‘e fie ma‘u ‘e ha tiuta ke tanaki atu, mei he kau koia ki he feinga ke ului. Ko e lue ‘i he hala ‘o e ngaue fakatamaio‘eiki ne faka‘ataa hake ‘e he ngaahi koosi ‘Inisititiuti ‘oku fie ma‘u ke ma‘u ha mahino lahi ange ki he ngaahi akonaki ‘a Baha‘u‘llah, ‘a ia ‘oku feinga ‘a e ngaahi naunau ke fokotu‘u ta‘eveiveiua; ko hono tali mo ‘ene tui ‘a e ngaahi me‘a ni ke fakakaukau‘i tau‘atāina ‘e he tokotaha fakafo‘ituitui kotoa pē pea ‘ikai ha fakamālohi‘i.

‘Oku ‘ikai ha ofo, ‘i he fehu‘i ‘o e mahino, ‘oku fu‘u mahu‘inga ia ki he ngaahi tohi kotoa ‘i he fakahokohoko, pea ‘oku kamata leva ‘a e ‘uluaki tohi ko ‘eni. Ke lau mei he ngaahi Tohi Ma‘oni‘oni ‘oku ‘ikai tataua ia mo hono lau ‘o e ngaahi peesi ‘e lauiafe ‘oku mamata ki ai ha taha ‘i he mo‘ui kotoa, pea ko e ‘iuniti, “Ke mahino‘i ‘a e ngaahi tohi Faka-Bahai”, ‘oku ne feinga ke fakatupulaki ‘a e ‘ulungaanga‘aki ke lau ha konga tohi mei he Lea fufu ‘i he ‘aho kotoa pe mo fakalaulauloto ki honau ‘uhinga, ko ha ‘ulungaanga te ne tokoni‘i lahi ‘a kinautolu ‘oku kau mai ‘i he‘enau kamata ‘i he hala ‘o e ngaue fakatamaio‘eiki. Ke tataki kinautolu ‘i he‘enenau ako, kuo pau ke fai ‘e he tiuta ha fakakaukau lahi ki he kaveinga ‘o e mahino.

‘Oku ‘i he ngaahi tohi Bahai ha ngaahi mo‘oni fakalaumalie loloto, pea na‘a mo ‘etau feinga ke fakalakalaka ‘i he mahino ‘oku tau ma‘u ki honau ‘uhinga ta‘e fakangatangata, ‘oku tau ‘ilo he ‘ikai ke tau teitei lava ‘o a‘u ki hono ngata‘anga pau. ‘Oku tau fa‘a ma‘u ha mahino tefito ki he ‘uhinga vave ‘o ha konga ‘o e tohi ‘i hono fuofua lau, pea ko e Konga 1 ‘o e ‘iuniti ‘oku ne to‘o ia ko e poini ko ha kamata. Koia hili hono lau ‘a e konga lea,” ‘E lava ke fakalelei‘i ‘a e mamani‘aki ‘a e ngaahi ngaue ‘oku haohaoa mo lelei, ‘aki ‘a e ngaahi to‘onga ‘oku taau mo totonu”, ko e kau ako tenau fehu‘i, “‘E anga fefe hono a‘usia ‘a e fakalelei‘i ‘o e mamani?. ‘I ha ki‘i vakai atu, ko e lahi taha ‘o e ngaahi fehu‘i mo e ngaahi ngaue ko ‘eni ‘oku ngali fu‘u faingofua. Ka ko e ngaahi ta‘u lahi ‘o e taukei kuo fakatonuhia‘i ‘a e fili ‘e he ‘Inisititiuti ke kamata ‘i he founa ko ‘eni. ‘Oku fie ma‘u ke fakamanatu mai kiate kitautolu kotoa, ‘i he‘ene fakavavevave ke ma‘u ‘a e lahi ‘o e mo‘oni ‘i ha konga folofola, ‘oku ‘ikai totonu ke hanga ‘e he ‘atamai‘o tukunoa‘i ‘a e hono ‘uhinga mahino. Tokanga ki he tu‘unga ‘uluaki ‘o e mahino ‘oku ne toe fakamo‘oni‘i ‘a e mahu‘inga ki he feongoongoi fakakulupu; ‘oku ne fakamālohia e uouangataha ‘a e ngaahi fakakaukau, malava ke ma‘u ‘i he taimi ‘oku faka‘atā ai ‘a e ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui ke fakamaama ‘e he poto Faka-‘Otuá.

‘Oku mahu‘inga ke fakatokanga‘i heni ‘oku ‘ikai ‘aonga ‘a hono alea‘i loloa ‘a e ngaahi fo‘i lea ‘e taha mei he kakano ‘o e tohi he taimi ‘oku mahino vave ai ‘a e ‘uhinga ‘o e ngaahi konga folofola. ‘A ia ‘oku pehe, mahalo ‘e fiema‘u, ‘i he taimi ‘e ni‘ihi, ke kumi ‘e ha kulupu ha fo‘i lea ‘i he tikisinale. Kae kehe, ko e me‘a ‘e ola lelei angé, ke ako ‘e he fa‘ahinga ‘oku kau ki ai ‘a e founa ke fokotu‘utu‘u ai ‘a e ngaahi ‘uhinga ‘o e ngaahi fo‘i lea mei he ngaahi sētesí mo e ngaahi palakalafi kotoa.

Ko hono fakalahi atu ‘a e mahino ki he tafa‘aki hono ma‘u ha ‘uhinga vave, ‘e matu‘aki tokoni lahi ‘a hono ngaue‘aki ha sipinga/ fakatata (examples) ‘oku ne fakahaa‘i ‘a e founa ‘e lava ke fakamatala‘i ‘a e fakakaukau ‘i he tu‘unga pau (concrete expression). Ko e me‘a pe ‘oku fie ma‘u ‘i he tokanga ko ‘eni ki he ngaahi ngaue fakahangatonu (straightforward

exercises) 'oku 'oatu. Hange ko 'eni, 'i he kongā 2, 'oku kole atu ai 'oku nau kau mai ke nau fakapapau'i, 'i he maama 'o ha potu folofola ne nau toki lau, 'oku 'i ai ha ngaahi 'ulungaanga pau 'oku taau mo lelei. 'I ha ngaue tatau 'i he kongā 4, 'oku poupou'i kinautolu ke nau fakahingoa ha ngaahi 'ulungaanga lelei 'e nima pea nau fakakaukau'i pe 'e lava ke ma'u ha taha 'o e ngaahi 'ulungaanga lelei ko 'eni ke hoko 'i he 'ikai ke 'i ai 'a e lea mo'oni 'oku fakamatala'i 'i he tohi ko e "fakava'e 'o e ngaahi 'ulungaanga lelei kotoa pe 'a e fa'ahinga 'o e tangata".

Ke a'usia 'a e taumu'a ko 'eni, 'oku fakamamafa'i 'a hono fakalakalaka'I 'a e mahino 'aki hono pole'i kinautolu 'oku kau mai ke fakakaukau ki ha ngaahi me'a 'e hoko pe fakatupunga mei he kongā tohi 'oku 'omi. 'I he kongā 2, 'oku fiema'u ke fakapapau'i pe ko e fakamatala ko 'eni " 'Oku fu'u tokosi'i 'a e kakai lelei 'i mamani ko ia leva ai ko 'enau ngaahi ngaue 'oku 'ikai hano ola" 'oku mo'oni. 'Oku 'ikai ko ha me'a 'eni ke ne fakatupu ha fakakaukau pe. Ko e tiuta kuo pau ke ki'i tu'u ai 'a e tiuta 'o fehu'i 'a e 'uhinga 'o e ngaahi tali 'a kinautolu 'oku kau mai. Ko e fakamatala 'oku ha mai kuo pau pe 'ikai ke tonu ia koe'uhi 'oku ne tu'u fehangaangai mo e 'uluaki kongā folofola 'i he kongā ko ia pea ko e aofangatuku ia 'oku totonu ke a'u kiai 'a e kulupu. Ko e fehu'i koia pe 'oku vetehia 'enau angahala ki ha taha ko e sipinga ia 'o e ngaahi ngaue (exercise) 'oku 'oatu. 'Oku lelei ange ke ta'ofi 'a e ngaahi akonaki fekau'aki mo e vete hia ko ha founa ia 'o hono fakalelei'i 'o e angahala, 'a ia, 'oku 'ikai fakamatala'i mahino 'i ha taha 'o e ngaahi potu folofola 'oku ako, 'e lava ke tohoaki'i ia 'aki ha'o fekumi ki he 'uhinga 'o e veesi ko e, Hanga 'o fakama'opo'opo ho ngaahi 'aho taki taha,"

'Oku 'ikai ha founa 'e feinga ai 'a e ngaue 'i he 'iuniti ke falute 'a e ngaahi 'uhinga 'oku tohi tongi 'i he ngaahi potu folofola 'oku lolotonga fakakaukau'i. Ko e fehu'i 'e taha kuo pau ke fakakaukau'i 'e he tiuta kotoa pe ko e ha e lahi 'o e ngaahi fealelea'aki 'oku totonu ke fai ki ha fa'ahinga ngaue (exercise) 'oku 'oatu. 'Oku mahu'inga heni ke manatu'i ko hono fakalōlōa 'o e ngaahi fealea'aki 'aki hono fakafe'iloaki ha ngaahi fakakaukau lahi 'oku fekau'aki mo ia ka 'oku hanga 'e he ngaahi fakakaukau 'o fakasi'isi'i 'a e ola lelei 'o e naunau.

Ko e poini faka'osi ko 'eni 'oku mahu'inga ke fai kiai 'a e tokanga: 'Oku fakamamafa 'eni ki he tiuta kene fakapapau'i 'oku kei kau pe 'a e memipa kotoa pe 'o e kulupu 'i he founa 'o e ako 'oku poupou'i 'e he naunau ni. Ke fakatupu ha kau mai 'o 'ikai fakakouna'i ha taha fakafo'ituitui ke lea 'oku fa'a hoko ia ko e faingata'a. Ko e me'a 'oku totonu ke fakatokanga'i mei he kamata'angā 'oku tātātaha ke a'usia 'a e faingata'a ko 'eni 'aki hano fai ha ngaahi fehu'i hangē ko e "ko e hā 'ene 'uhinga kiate koé?" 'Oku fakahehema 'a e ngaahi fehu'i peheni 'oku ne fakasi'isi'i 'a e 'ilo mo e mo'oni ki he tu'unga 'o e fakakaukau. Pea 'oku ne fakamo'oni'i 'a e faingata'a ke fakatupu ha 'ataakai 'oku hanga ai 'e he feongoongoi 'i he lolotonga 'o e kau memipa 'o e kulupu 'o 'omi ha mahino lahi ange.

Ko e 'Iuniti 2 'i he tohi 'oku tokanga, hange pe ko e 'uluaki, ki he 'ulungaanga mahu'inga 'o e mo'ui 'a e laumalie: lotu ma'u pe. 'Oku ne fakamahino'i 'i he kongā 'uluaki 'a e fo'i fakakaukau 'o e "hala 'o e ngaue fakatamaio'eiki", 'o fokotu'u ange, ke lue 'i he hala ko 'eni, kuo pau ke tau lue 'i ha taumu'a 'e ua. 'Oku vakai'i 'e kinautolu 'oku kau mai ha ngaahi 'uluaki lea 'oku ne 'omi ha 'ilo ki he natula 'o e taumu'a ko 'eni, ko ha kaveinga 'e fakama'ala'ala 'i he ngaahi koosi 'i he kaha'u.

Ki he puiipuitu'a 'o e kaveinga ko 'eni 'oku to'o hake 'e he 'iuniti 'a hono fekumi 'o e mahu'inga 'o e lotu. 'Oku ne ohi ha founa tatau mo ia 'oku fakamatala'i 'i he ngaahi palakalafi 'i mu'a. 'Oku fa'u 'a e ngaahi fehu'i mo e ngaahi polokalama koe'uhi ke toe mahino ange 'a e

‘uhinga ‘o e ngaahi potu folofola mei he ngaahi tohi ‘oku ako. ‘I he hoko atu ‘a e kulupu ‘i he ‘iuniti, ‘e ala fiema‘u ‘a e tiuta ke mole ‘a e veiveiua ‘aki hono vakavakai‘i ‘a e ngaahi fakakaukau ‘oku makatu‘unga ‘i he faka‘uhinga mo e ngaahi founa ngaue ‘o e kuohili. ‘I he ngaahi tukufakaholo ‘e ni‘ihi, kuo hanga ‘e he ouau mo e fotunga ‘o kapui mamalie ‘a e mahu‘inga ‘o e tu‘unga ‘o e mo‘ui ‘i loto, pea ‘oku ‘ikai tokanga ha tokolahi ki he fiema‘u ‘o e lotu, ‘a ia, ki he laumalie ‘o e tangata, ‘oku ‘ikai ke fu‘u mahu‘inga ange ia ‘i he me‘akai ‘i hono fafanga ‘o e sino.

Mahulu hake ai. ‘oku holi ‘a e ‘iuniti ke fakaake ‘iate kinautolu ‘oku kau mai ‘a e vivili ke "fefolofolai mo e ‘Otua" pea ‘unu‘unu ke ofi kiate Ia. ‘Oku ‘i he ngaahi fakakaukau ‘oku fakamatala‘i atu ‘a e ‘uhinga ‘o e hū ki he tu‘unga ‘o e lotu, ‘a e tu‘unga ‘o hotau loto mo e ‘atamai ‘i he taimi ‘oku tau fai ai ia, pea mo e ngaahi tu‘unga ‘oku totonu ke fokotu‘u ‘i hotau ‘ataakai, ‘o tatau ai pe pe ‘oku tau toko taha pe ‘i ha fakataha‘anga. Ko e mo‘oni, hili hono fai ha fakakaukau ki he ngaahi ivi malohi ‘oku ma‘u ‘i he lotu fakakomiuniti, ‘oku kole ki he ni‘ihi ‘oku kau mai ke nau fakakaukau kenau fakahoko ha ouau feohi‘anga fakalaumalie mo e lotu.

Ko e ako koia ‘o e ‘Iuniti 3 ‘o e tohi ni, “Mo‘ui mo e Mate”, ‘oku ne fakamalohia, pea ‘i he ‘amanaki, mo e tukupa ko e lue ‘i he hala ‘o e ngaue fakatamaio‘eiki mo fakakoloa‘i ia ‘aki ha ‘uhinga loloto ange. Ko e ngaue fakatamaio‘eiki ‘i he mamani ‘e toe leleiangae hono mahino‘i ‘i he tu‘unga kakato taha ‘o e mo‘ui, ‘a ia ‘oku mahulu atu ia ‘i he‘etau mo‘ui ‘i he mamani pea hokohoko atu ‘o ta‘engata ‘i he fakalakalaka hotau laumalie ‘i he ngaahi maama kotoa ‘o e ‘Otua. ‘I ha founa ako ko eni, kae ‘ikai ko e ngaahi ako fakatekinikale, ‘oku totonu ke fakautuutu hono ‘ilo‘i ‘e kinautolu ‘oku kau mai ‘a e ‘uhinga mo e mahu‘inga ‘o e me‘a ‘oku nau fai. Kapau ‘e tupulaki ‘a e fa‘ahinga ‘ilo pehee, ‘oku fakahaa‘i ‘e he ngaahi taukei kuo ma‘u, te nau hoko ‘o sio kiate kinautolu ‘oku nau longomo‘ui mo fakafofonga mālohi kinautolu ‘a ‘enau ngaahi ako.

Ko e kongatakitaha ‘o e ‘iuniti ‘oku kamata‘aki ha kupu‘i lea ‘e taha ki he tolu mei he ngaahi tohi Bahai, hoko ai mo ha ngaahi ngaue (exercise) si‘isi‘i. Ko e lea ‘o e ngaahi kongafolofola ‘oku hā ‘i he ‘iuniti ko ‘eni ‘oku toe mamafaange ia ‘i he ongo ‘iuniti ‘e ua kimu‘á. Ko e mo‘oni ‘oku ‘ikai fiema‘u ia ke nofo ‘a e kulupú ‘i he ngaahi lea faingata‘á; ‘e fie ma‘u ‘e he tiuta ke fakapapau‘i ‘oku ma‘u ‘e he tokotaha kotoa pe ‘a e tefito‘i fakakaukau ‘oku fakamatala‘i ‘i he kongatakitaha, ‘a ia ko e me‘a tofu pe ia ‘oku feinga ‘a e ngaahi ngaue (exercise) ‘oku ‘oatu ke fakahoko.

Makatu‘unga ‘i he natula ‘o e taumu‘a ako koia, ‘oku ‘omi ‘a e ngaue(exercise) ‘oku taaitaai taha ‘a e fakakau ai ha ngaue ‘oku fakahu ai ha ngaahi fakatata mo‘oni pau. Ko e tokolahi ‘oku nau ngaue ‘I he fakakaukau longomo‘uiange. Ko e me‘a ‘oku totonu ke fakatokanga‘i ko e ni‘ihi ‘o e ngaahi fehu‘i ‘i he ngaahi kongako ‘eni ‘oku ‘ikai ke fiema‘u ke tali fakavave pe fakanounou‘i. ‘Oku fakafe‘iloaki kinautolu ke nau ‘ilo‘i ‘a e kaveinga; kapau ‘e fakakaukau pē ‘a kinautolu ‘oku kau mai ki he ngaahi fehu‘i peheé, kuo ‘osi fakahoko e taumu‘a(objectives) ‘o e akó.

Ko e ‘uluaki kongakimu‘a ‘o e ‘iuniti 3 ‘oku fakama‘unga ia ki he fekainga‘aki ‘a e laumālie mo e sino, ‘a ia, fakataha‘i, fa‘u ai ‘e tangata ‘i he fotunga ‘o e mo‘ui. Ko e tefito‘i fakakaukau ‘oku ‘oatu ‘i he ngaahi kongako ‘eni ko e laumālie ‘oku ‘ikai ko ha me‘a fakatu‘asino; ‘e lava ke fakatau ‘ene feohi mo e sino ki he maama ‘oku ‘asi ‘i ha sio‘ata. ‘Oku ‘ikai lava ke uesia ‘e he efu ‘oku ne ‘ufi‘ufi hono fukahi pe ko e faka‘auha ‘o e sio‘ata ‘a e faka‘ofa‘ofa ‘o e mama. ko e mate ko ha liliu pe ia ‘o e tu‘unga, ‘i he taimi ‘oku motuhi ai ‘a e

feohi 'i he vaha'a 'o e sino mo e laumalie; hili iá, 'oku fakalakalaka ta'engata 'a e laumālié ki hono tupu'angá pea mo hono Fakatupu.

'Oku liliu 'a e 'iuniti ko 'eni 'i he tafa'aki 'o e ngaahi fehu'i fekau'aki mo e taumu'a 'o e mo'ui - ke 'ilo'i 'a e 'Otua pea mo a'usia Hono 'afio'anga. 'Oku fakamatala'i heni ha kaveinga lalahi 'e ua. Ko e 'uluakí ko e taumu'a 'o 'etau mo'ui 'i he māmani ko 'ení, pea ko hono uá ko e fononga 'a e laumālié hili 'a e maté. Ko e laumālié ko ha faka'ilonga ia 'o e 'Otua pea 'e lava ke hā mei ai 'a Hono ngaahi huafá mo hono ngaahi 'ulungāangá. ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a 'e malava 'e he fa'ahinga 'o e tangata; 'e toki lava pe ke fakatupulaki ia 'i he tokoni 'a e ngaahi fakahoko fono 'a e 'Otua, 'a kinautolu kuo fakama'oni'oni'i 'a ia 'oku ha'u mei he taimi ki he taimi ke tataki 'a e fa'ahinga 'o e tangata. 'E lava ke fakahā 'a e ngaahi koloa 'oku fūfuu'i 'iate kitautolú 'i he ako fakalaumālie 'okú Na 'oatú.

Pea koe'uhí ko e fononga 'a e laumālié hili 'a e maté, 'oku fokotu'utu'u ai ha ngaahi fakakaukau ke fakakaukau ki ai 'akinautolu 'oku kau maí; pea ko kinautolu 'oku tui faivelenga ki he 'Otua te nau ma'u 'a e fiefia mo'oni; 'oku 'ikai ha taha 'iate kitautolu te ne lava ke 'ilo hotau iku'angá, pea ko ia ai, 'oku totonu ke tau fefakamolemole'aki pea 'oua 'e ongo'i mā'olunga ange ha taha 'i he ni'ihí kehé; pea 'i he maama ka hokó, hangē ko ia 'i he māmani ko 'ení, 'e hokohoko atu e fakalakalaka 'a e laumālié pea ko e tafa'aki fakalaumalie 'oku tau fakatupulaki 'I he māmani ko 'eni tene tokoni'i mo poupou'i kitautolu 'I he mamani koia; te tau 'ilo'i hotau ngaahi 'ofa'angá 'i he maama ka hokó, te tau manatu'i 'etau mo'ui 'i he māmani ko 'ení, pea te tau fiefia 'i he feohi mo e ngaahi laumālie mā'oni'oni mo haohaoa.

'Oku faka'osi 'aki e ngaahi 'iuniti ko 'eni ha potu folofola mei he ngaahi tohi 'a Baha'u'llah 'a ia 'oku fakapapau'i mai ai kiate kitautolu 'a e ngaahi lelei 'o e mamani pea na'ina'i ke 'oua na'a tuku 'a e ngaahi feliliuaki mo e ngaahi faingamalie 'o e mo'ui ni ke ne 'omi kiate kitautolu 'a e mamahi. 'Oku kole ki he ni'ihí 'oku kau maí ke nau fakakaukau, pea, ki he 'uhinga 'o e me'a kuo nau ako ki he'enau mo'ui.

Ko e Mahino ‘o e Ngaahi Folofola Faka-Bahai

Taumu’a

Ke fakamālohia e to’onga mo’ui ko hono lau
faka’aho ‘o e ngaahi Folofola Ma’oni’oni
mofakalaulauloto ki honau ‘uhinga

KONGA 1

Ko e taumu'a 'o e 'iuniti ko 'ení ke tokoni'i koe ke fakatupulekina mo fakamālohi'i 'a e to'onga mo'ui 'o hono lau faka'aho 'a e ngaahi Folofola Ma'oni'oni pea mo fakalaulauloto ki honau 'uhingá. 'Oku kamata 'a e 'iuniti ni 'aki ha ki'i ngāue faingofua ko e kole atu ke ke lau e fo'i sētesi 'e taha mei he ngaahi Folofola pea tali ki he fehu'i, ko e tali ko e fo'i folofola pe ia. Neongo 'oku faingofua eni ke fahahoko ka 'e tokoni e ki'i ngaue kiate koe ke ke fakalaulauloto ai 'i he 'uhinga 'o e fo'i Folofola 'oku 'oatu pea mo ako ma'uloto.

“Ke toe leleiange 'a e mamani 'e lava'i ia 'i he ngaahi ngaue haohaoa mo lelei 'o fakafounga 'i he ngaahi 'ulungaanga taau.”¹

1. 'E anga fēfē ha malava ke toe leleiange 'a e māmaní? _____

“Tokanga , 'E kakai 'o Bahá, telia na'a mou foua 'i he ngaahi hala 'o kinautolu 'oku kehe 'enau ngaahi leá mei he'enau ngaahi ngāué.”²

2. Ko e ngaahi hala 'o hai 'oku 'ikai totonu ketau fouá? _____

“'E foha 'o e Mo'ui! Hanga 'o fakama'opo'opo ho ngaahi 'ahó takitaha kimu'a pea toki ui koe ki ha fakamaaú.”³

3. Ko e hā 'etau me'a 'e fai kimu'a pea ui kitautolu ki hotau fakamaaú? _____

“Pehē, 'E hoku tokoua, 'ai 'a e ngaue, kae 'ikai ko e leá, ko ho teunga.”⁴

4. Ko e hā 'a e me'a 'oku totonu ketau teunga'aki? _____

“Ko e ngaahi lea ma'a mo haohaoa pea mo e ngaahi ngaue lelei 'oku 'alu hake ia ki he hēvani 'o e Kolōlia Fakalangi.”⁵

5. Ko e hā 'a e me'a 'e hoko ki he ngaahi lea ma'a mo haohaoa mo e ngaahi ngaue lelei? _____

KONGA 2

‘I lalo, ko e ngaah ngaue fēlave’i mo e ngaahi konga’I tohi na’a ke toki lau ‘i ‘olunga. ‘Oku nau taumu’a ki he kulupu ke toe mafao atu ho’omou fakalaulauloto ki he mahu’inga ‘o e ngaahi konga’I tohi pea kuo pau ke ‘oua na’a tataki ‘enau fakakaukau. ‘Oku ‘ikai ‘uhinga ia ke pehe he ‘ikai fiema’u fai hano fu’u talanoa’i lahi. Kaikehe ko e taimi ‘oku faingata’a ai ‘a e ngāue ‘e tokoni ‘atu ‘a e tiuta kemou vakai’i faka’auliliki.

1. Ko e taimi ‘oku taaú ai ha me’a ‘oku mahu’inga ke fakahikihiki’i. Ko fē ‘i he ngaahi me’a ni ‘oku taau?

_____ Ko ha tokotaha ngāue lelei
_____ Ke faka’apa’apa’i e ni’ihi kehe
_____ Ke fa’a ako
_____ Ko e tokotaha loi
_____ Ko e taha fakapikopiko
_____ Ko e tokoni’i e ni’ihi kehe

2. Ko e hā ‘a e ‘uhinga ‘o e kupu’i lea “....kimu’a pea toki ui koe ki ha fakamaaú?” _____

3. Ko fe ‘I he ngaahi fakamatala ni ‘oku mo’oni:

_____ ‘Oku tokosi’i ‘a e kakai lelei ‘i māmani ko ‘enau ngaahi ngāue ‘oku ‘ikai ha ngaahi ola.
_____ ‘Oku tonu ha me’a ‘o kapau ‘oku hoa mo e fakakaukau ‘a e kakai kehe.
_____ ‘Oku tonu ha me’a ‘o kapau ‘oku hoa mo e ngaahi akonaki ‘a e ‘Otuá.

4. Ko fe ‘I he ngaahi me’a ni ko e ngaahi ngāue haohaoa mo lelei.

_____ Tokanga’i mo hono ako’i e longa’i fānau
_____ Kaiha’a
_____ Lotu ma’ae fakalakalaka ‘a e kakai kehe
_____ Tala ha ki’i loi si’isi’i ke te hao ai mei ha faingata’a
_____ Tokoni’i e ni’ihi kehe mo ‘amanaki ‘e ma’u mei ai ha pale.

5. Ko fe he ngaahi tu’ukunga ko ‘eni ‘oku kehe ai ‘a e lea ‘a ha toko taha mei he’ene ngaahi ngaue?

- _____ Toko taha ‘oku toutou fakamanatu kuo pau ke tau taha ka ‘oku fakatupunga ‘e he‘ene to’onga mo’ui ‘a e ngaahi fepakipaki.
- _____ Toko taha ‘oku ne fakahikihiki’i ‘a e mahu’inga ‘o e mo’ui ma’a ka ‘oku ne mo’ui fe’auaki.
- _____ Toko taha ‘oku ne ma’u kava mālohi ‘I ha ngaahi taimi, lolotonga ‘oku ne muimui ‘I ha tui fakalotu ‘oku tapui ai ‘a e ma’u kava mālohi.
- _____ Toko taha ‘oku ne poupou’i ‘a e tu’unga tatau ‘a e tangata mo e fefine ka ‘oku, ka ko ha tokotaha ‘oku ne fakangaue’I ‘a e kakai, ‘oku ne totongi ‘a e vahenga ma’ulaloange ki he kakai fefine ‘I he kakai tangata.
6. ‘Oku ngōfua nai ki ha taha Bahai ke ne vetehia ki he tokotaha kehe? _____
7. Ko e hā e me’a ‘oku totonu ke nea fai kae ‘ikai ko e vetehiá? _____

8. Ko e hā e ‘uhinga ‘o e “hēvani ‘o e kolōlia fakalangi”? _____

9. Ko e hā e nunu’a ‘o e ngaahi ngāue kovi ki he māmānī? _____

10. Ko e hā e nunu’a ‘o e ngaahi ngāue kovi ki a kinautolu ‘oku nau fakahokó? _____

KONGA 3

Lau mo fakalaulauloto ki he ngaahi konga lea mei he ngaahi Folofola. Pea feinga ke ako ma’uloto.

“Ko e Mo’oni ko e fakava’e ia ‘o e ngaahi ‘ulungaanga lelei ‘a e fa’ahinga ‘o e tangata.”⁶

1. Ko e hā ‘a e fakava’e ‘o e ngaahi ‘ulungaanga lelei fakaetangata kotoa pē? _____

“I he ‘ikai ha Mo’oni, ko e fakalakalaka mo e lava mea , ‘i he ngaahi mamani ‘o e ‘Otua, ‘oku ta’emalava ia ki ha fa’ahinga laumalie.”⁷

2. Ko e hā e me’a ‘oku ta’emalava ‘i he ‘ikai ‘iai ha Mo’oni? _____

“E kainga, Fakateunga homou ‘elelō ‘aki ‘a e mo’oni, pea fakateunga homou laumālie ‘aki ‘a e ngaahi me’a teuteu ‘o e faitotonú.”⁸

3. Ko e hā ha me’a ke teu’i’aki hotau ‘elelō? _____

4. Ko e hā ‘a e me’a ke fakateunga’aki hotau laumālié? _____

“Ai ho matá ke angama’a, ho nima ke faivelenga, ho ‘elelō ke mo’oni, pea mo ho lotó ke maamangia.”⁹

5. ‘Oku totonu ke fēfē hotau matá? _____ hotau nimá? _____
hotau ‘elelō? _____ hotau lotó? _____

“Ko kinautolu ‘oku nofo ‘i he Tāpanikale ‘o e ‘Otuá, pea fokotu’uma’u ‘i he ngaahi nofo’anga ‘o e kōlolia ta’engatá, he’ikai kenau tali, neongo ‘o ka nau ka mate ‘i he feikaiá, ke mafao atu honau nimá, ke fa’ao ta’e fakalao ‘a e koloa ‘o honau kaungā’apí, neongo ‘ene kovi mo ta’e’aonga.”¹⁰

6. Ko e hā e me’a kuo pau ketau fakasitu’a’I neongo ka tau ka mate he fiekaia? _____

KONGA 4

Hangē ko ia kuo ke fakatokanga’i ‘i he konga hono uá, ko e ni’ihi ‘o e ngaahi ngaue na’e fiema’u kiai ha ngaahi tali pau. ‘I he ngaahi fehu’i pehee kapau ‘oku ‘i ai ha veiveiua ki he talí, ‘e tokoni atu ho’o faiako pea mo e kau ako ke mou a’usia ha fakakaukau ‘oku mou taha ai. ‘I he ngaahi ngaue kehe, ‘e fu’u mahu’inga ‘aupito ‘a e talatalanoa pea ‘oku ‘ikai ‘i ai ha ‘amanaki ia ki ha tali pau.’I heni, ko e ngaue hono 3 ‘a e fa’ahinga ‘uluaki ngaue ko ia pea ko e ngaue hono 6 ‘oku ‘I he fa’ahinga ia hono ua.

1. Ko e Mo’oní ko e fakava’e ia ‘o e ngaahi ‘ulungaanga lelei kotoa pē. Hiki mai ha ngaahi ‘ulungaanga lelei ‘e 5: _____

2. ‘E lava nai ketau ma’u ‘a e ngaahi ‘ulungaanga lelei ko ‘ení’aki ‘a e ta’e kau ai ‘a e mo’oní? _____

3. Ko fe ‘I he ngaahi fakamatala ni ‘oku mo’oni:

_____ ‘E lava pe ke angatonu ha taha kapau ‘oku lea loí.

_____ Ko ha tokotaha ‘oku kaiha’a ko ha taha nima faivelenga.

_____ Ko ha nima faivelenga he ‘ikai ala ki ha me’a ‘oku ‘ikai ‘a’ana.

_____ Ko e sio fakatata fakalieliá ‘oku fepaki ia mo e fakahinohino ‘a Baha’u’llah kete ma’u ha mata ‘oku angama’a.

_____ Ko e mo’oni ‘oku ‘uhinga ia ko e ‘ikai loi.

_____ Ko e faitotonú ko e me’a teuteu ia ‘o e laumālié.

_____ Ko e tokotaha ‘oku ‘ikai mo’oni ‘oku malava ke fakalakalaka fakalaumālie.

_____ ‘Oku sai pē lea loi ‘I ha fa’ahinga taimi pe.

_____ ‘Oku tali ‘a e kaiha’a ‘I he ‘ao ‘o e ‘Otua kapau ‘oku fiekaia ha taha.

_____ Ko e ‘ave ha me’a ta’epoaki mei he tokotaha ‘a’ana ‘I he fakakaukau ke toki fakafoki ‘amuiange, ‘oku ‘ikai ko ha kaiha’a ia.

_____ ‘Oku fakamaama hotau loto ‘i he taimi pe ‘oku tau ngaue faitotonu ai mo faka’ofa’ofa mo mo’oni.

_____ ‘Oku ta’e malava ke lavame’a ha pisinisi ta’ekau ai ki’i kākā.

4. ‘Oku malava nai kete lohiaki’i pē kitá? _____
5. Ko e hā e me’a ‘e mole meiate kitautolu ‘i he taimi ‘oku tau lea loí ai? _____

6. Ko e ha ‘a e me’a ‘e hoko ki he māmānī kapau tetau mo’oni mo faitotonu kotoa? _____

KONGA 5

Ako ‘a e ngaahi kupu’i folofola ko ‘eni pea feinga ke ako ma’uloto kinautolu. Ko hono ako ma’uloto koia ‘o e ngaahi konga folofola mei he Akonakí ‘oku ‘i ai hono pale ma’ongo’onga , pea ‘oku totonu keke tūkingata ke ako ma’uloto kinautolu. Ko e mo’oni ‘oku ‘ikai ke malava ‘e he tokotaha kotoa pe ke ako ma’uloto ‘a e ngaahi konga folofola. Kaikehe ‘i hono fakahoko ‘a e ngaue, ‘oku tokoni’i ai kitautolu ke tohi tongi ‘a e ngaahi fakakaukau ‘i hotau lotó mo e ‘atamai’ pea ke fakahaa’i ia ‘i he ngaahi lea ofi taha ‘e malava ki he mu’aki konga tohi.

“Ko e ‘elelo ana’ofá ko e maka tohoaki ki he loto ‘o e tangatá. Ko e mā ia ‘o e laumālié, ‘oku ne fakateunga’I ‘a e leá ‘aki ‘a e ‘uhingá, pea ko e fauniteni ia ‘o e maama ‘o e potó mo e mähino . . .”¹¹

1. Tetau fakamatala'i fēfē 'a e 'elelo anga'ofā? _____

2. Ko e hā 'a e ola 'o e 'elelo anga'ofa 'i he ngaahi leá? _____

“A e kau 'ofeina 'a e 'Eiki! 'I he kuonga toputapu ko 'ení kuo 'ikai toe ngofua 'a e fekolo'akí pea mo e feke'ike'i. Ko e tokotaha anga fulikivanu kotoa pē 'oku ne fakamasiva'i ia mei he kelesi 'a e 'Otuá.”¹²

3. Fakatatau ki he kupu'I folofola 'I 'olunga, ko e hā 'a e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke toe ngofua 'i he kuonga ko 'ení? _____

4. Ko e hā 'a e me'a 'a e tokotaha anga fulikivanu 'oku ne fai kiate ia? _____

“Oku 'ikai mo ha toe me'a 'e lava, 'i he 'Aho ní, te ne fakatupu ha fakatu'utamaki lahi ki he Tuí ni ka ko e nofo feke'ike'i mo fekainaki, fakakikihi, fēmotumotuhi mo e ta'emahu'inga'ia 'i he lolotonga 'o e kakai 'ofeina 'a e 'Otuá.”¹³

5. Ko e hā 'a e fa'ahinga tūkunga 'oku fakatupu maumau lahi taha ki he Tui 'a e 'Otua?

“Oua teke fiemālie pē 'I hono fakahaa'I 'a ho'o anga fakakaume'a 'aki 'a e leá 'ata'atā pē, tuku ho lotó ke vela 'I he loto 'ofa kiate kinautolu kotoa pē 'e fou mai ho halá.”¹⁴

6. Ko e hā e fa'ahinga fakakaungāme'a 'oku 'ikai ke totonu ketau fiemālie ai? _____

7. Ko e hā e fa'ahinga me'a 'oku totonu ke vela kakaha 'i hotau lotó? _____

“'I he taimi 'oku ha'u ai e fakakaukau 'o e taú, fakafepaki'i ia 'aki ha fakakaukau mālohi 'o e melino. Ko ha fakakaukau 'o e taufehi'a kuopau ke faka'auha'aki ia e fakakaukau mālohiange 'o e 'ofá.”¹⁵

8. Ko e hā ha me'a ke fakafepaki'i'aki e fakakaukau 'o e taú? _____

9. Ko e hā ha me'a ke faka'auha 'aki e fakakaukau 'o e taaufehi'a? _____

KONGA 6

'I ho'o fakakaukau ki he ngaahi kupu'i lea 'i 'olungá , fakahoko 'a e ngaahi ngāue ko 'eni:

1. Ko e “maka tohoaki” ko e fo'i lea ia 'e taha ki he makanitó. Ko e ha e founa 'oku hangee ai e 'elelo ha maka tohoaki? _____
2. Ko fē 'I he ngaahi fakamatala ko eni ko e ongo atu mei he 'elelo anga'ofa?
_____ “Oua te ke fakahoha'asi au.”
_____ “Ko e hā 'oku 'ikai mahino ai e me'a ni kiate koe?”
_____ “Te ke loto ke ki'i tatali, kātaki?”
_____ “He fānau fakalilifu!”
_____ “Mālō 'aupito, 'oku ke fu'u anga'ofa!”
_____ “Oku 'ikai ha'aku taimi kiate koe. 'Oku ou mo'ua.”
3. Ko fe'ia 'i he ngaahi tūkunga ko eni 'oku hā atu ai e fepakipaki mo e fakakikihi:
_____ Ko e ongome'a 'oku na fakahaa'i ha ngaahi fakakaukau kehekehe 'i ha ngaahi kaveinga lolotonga e fealēlea.
_____ Ko e ongome'a kuo na 'ita mo fakafekiki lolotonga e fealēlea.
_____ Ko e ongome'a kuo 'ikai ke na toe kau ki he feohi'anga fakalaumālié fakauike koe'uhí 'oku 'ikai ke na vālelei.
_____ Ko e kau memipa 'o ha kulupu fengāue'aki 'i ha poloseki 'oku nau laungā ma'u pe, ko e tokotaha kotoa pe 'oku nau lea mai 'oku 'ikai ke fai 'e he ni'ihi ko ē 'a 'enau ngāue.
4. Ko fē 'i he ngaahi tūkunga ko eni 'oku ne fakahaa'i mai 'a e faka'ilonga 'o e mavahevahe?
_____ Ongō kaungāme'a 'oku na fetaulaki 'i he hala ka 'oku 'ikai ke na fetokanga'aki.
_____ Ko ha tokotaha kuo ne a'u atu ki ha feohi'anga fakalaumalie pea 'oku talitali māfana ia 'e he tokotaha kotoa.

_____ Neongo ‘oku nau fefaka’apa’apa’aki, ko e ongo mēmipa ia ‘i he kulupu ‘oku ‘ikai ke na fie-kau fakataha ki he ngaue poloseki.

5. Fakapapau’i ange pe ‘oku mo’oni e ngaahi fakamatala ni:

_____ ‘Oku totonu pe ki ha taha ke ne lea’aki e anga ‘ene fakakaukau ki ha ni’ihi, ‘oku ‘ikai mahu’inga ia pe ‘e fakatupu ‘ita ki a kinautolu.

_____ ‘Oku lelei pē ke tala e me’a ‘oku loi ke ‘oua na’a hoko ha feke’ike’I (fepakipaki)

_____ ‘Oku toe ola leleiangē ‘a e ngaahi lea ‘i he taimi ‘oku lea ‘aki ai mo e ‘ofa.

_____ ‘Oku lelei pē ia ke te fuhu mo ha taha kapau ko ia na’a ne kamata’i.

_____ ‘Oku ‘iai pe totonu ‘a ha taha ke fakapuhopuha’ a ‘i he taimi ‘oku ne puke pe loto mamahi ai.

_____ Ko e anga ta’e’ofa ke kata’i ha ni’ihi ‘i he taimi ‘oku nau fai ai ha me’a ‘oku hala.

_____ Ko ‘ete lave ki ha fehālaaki ‘a ha ni’ihi kehe ‘oku sai pē ia he ‘oku ‘ikai ko ha lua kovi ia.

_____ ‘I he hoko ha ongo fefaingata’a’ia ‘i he vaha’a ‘o ha ongo kaungaame’a ‘oku totonu ke fai ‘e ha tokotaha ha ngaue makehe ke toe ofi ange ai ki he tama ‘e taha.

_____ ‘I he hoko ha ongo fefaingata’a’ia ‘i ha vaha’a ‘o ha kaungaame’a ‘oku totonu pe ke na ta’u’aki tatali kae’oua kuo fai ‘e ha taha ha ngaue ke toe vaaofi ange ang emo e taha kehe.

KONGA 7

Lau e ngaahi konga’i tohi ko ‘eni pea ako ma’uloto.

“... ko hono lau’i ta’e’aonga ha taha ‘oku ne tāmāte’i ‘a e maama ‘o e lotó, pea tāmāte’i mo e mo’ui ‘a e laumālie”¹⁶

“‘Oua e maanava’aki e angahala ‘a e ni’ihi kehe lolotonga ia ko e angahala koe.”¹⁷

“‘Oua e lea kovi koe’uhi ke ‘oua na’a ke fanongo ‘oku toe lea’aki kiate koe, pea ‘oua na’a ke fakalahi e fehālaaki ‘a e ni’ihi kehe koe’uhi ke ‘oua ‘e hā lahi ai ho’o ngaahi fehālaaki...’¹⁸

“‘E foha ‘o e Mo’ui! ‘E anga fēfē ke ngalo ‘iate koe ho’o ngaahi fehālaaki ka ke femou’ekina koe ‘i he ngaahi fehālaaki ‘a e ni’ihi kehe.”¹⁹

1. Ko e hā e ola ‘o e lau ta’e’aonga ki he toko taha ‘oku ne fai ‘a e laú? _____

2. Ko e hā e me'a 'oku totonu ketau fakakaukau ki ai kimu'a maanava'aki e ngaahi fehālaaki 'a e ni'ihiki kehe? _____

3. Ko e hā e me'a 'e hoko kiate kitautolu kapau te tau faka'atalahi'i e ngaahi fehālaaki 'a e kakai kehe? _____

4. Ko e hā e me'a 'oku totonu ketau manatu'i he taimi 'oku tau fakakaukau ai ki he ngaahi fehālaaki 'a e kakai kehe? _____

KONGA 8

'I he kei 'i ho 'atamai e ngaahi kupu'i lea 'i 'olunga, fakahoko e ngaahi ngaue ko eni:

1. Ko e hā e me'a 'oku hoko ki he fakalakalaka 'o ha laumālie 'o ha tokotaha 'oku fakama'unga 'ene tokangá 'i he ngaahi fehālaaki 'a e kakai kehe? _____
2. Ko e hā e ola 'o e lau'ikovi loi 'i ha komiuniti? _____

3. Ko e hā ho'o me'a 'e fai 'i ha kamata ke talanoa atu ha kaungāme'a fekau'aki mo ha ngaahi fehālaaki 'a ha tokotaha kehe? _____

4. Fakapapau'i ange e ngaahi fakamatala 'oku mo'oni:

_____ Kapau 'oku tau talanoa'I ha ngaahi fehālaaki 'a ha taha 'oku mo'oni 'oku 'ikai ketau lau'ikovi'i loi ia.

_____ Kapau 'oku tau talanoa fakahikihiki'i ha ngaahi 'ulungaanga lelei 'o ha taha pea mo 'ene ngaahi fehālaaki he taimi tatau, 'oku 'ikai te tau lau'ikovi'i loi ia.

_____ Kuo hoko 'a e lau'ikovi loi ko ha angafai angamaheni 'i hotau sōsaietí pea 'oku totonu leva ketau fakatupulekina e 'ulungaanga mapule'i kita ke faka'ehi'ehi mei ai.

_____ Kapau 'e palomēsi e tokotaha fanongó he 'ikai ke ne toe lea'aki 'a e me'a tetau talanoa kiai fekau'aki mo e tokotaha kehe, 'oku 'ikai ke hoko ha maumau ia 'i he lau'ikovi loi.

_____ Ko e lau'ikovi'i loi ko e taha ia 'o e ngaahi fili lahi taha 'o e faaitaha.

- _____ ‘E malava ke faingofua ha’atau too ki he lau’ikovi’i loi kapau te tau ‘ulungaanga’aki ‘o hono talanoa’i e kakai kehe ‘i he taimi kotoa.
- _____ Ko e taimi ‘oku alea’i ai ‘a e me’a ‘e malava ‘e he kakai kehekehe ‘I ha fakataha ‘a e Fakataha’anga Fakalaumālie Fakakoló koe’uhi ke fakahingoa ha kau memipa ‘o ha komiti, ko e lau’ikovi loi ia.
- _____ ‘I he taimi ‘oku maalohi ai ‘etau ongo kef ai ha lau’ikovi’I loi ‘o ha taha ‘oku totonu ke tau manatu’i ‘etau ngaahi fehālaaki.
- _____ ‘I he taimi ‘oku tau ‘ilo’i ai ‘oku fai ‘e ha taha ha me’a ‘e uesia ai ‘a e Tuí ‘oku totonu ketau alea’i ia mo kinautolu ‘i he komiuniti.
- _____ ‘I he taimi ‘oku tau ‘ilo ai ‘oku fai ‘e ha taha ha me’a ke uesia ai ‘a e Tuí ‘oku totonu pe ketau fakahoko ia ki he Fakataha’anga Fakalaumālie Fakakolo.
- _____ ‘Oku ‘ikai ke hala ki ha ongome’a mali ke na talanoa ki he fehālaaki ‘a e kakai kehe he koe’uhi ‘oku ‘ikai totonu ke ‘iai ha fakapulipuli ‘a ha taha ‘iate kinaua.

KONGA 9

Ko e taumu’a ‘o e ‘uinita ko ‘eni, hangee pe ko ia ne ‘osi lave atu ai kimu’a, ke tokoni’I ‘a kinautolu ‘oku kau mai ‘I he’enau ngaue ke fakatupulaki mo fakamalohia ‘a e ‘ulunga’anga’aki ‘o e lau ‘a e ngaahi konga tohi mei he ngaahi Tohi Ma’oni’oni ‘i he ‘aho kotoa mo fakalaulauloto ki honau ‘uhinga. Ko e akonaki ‘a Bahá’u’lláh ‘oku ne tokonia ‘etau tupulekina fakalaumalie ko hono lau e ngaahi veesi ‘a e ‘Otua ‘I he pongipongi mo e efiafi kotoa. Ko e folofola ko ‘eni ‘oku ne fakamanatu mai ki a kitautolu ‘a e ngaahi pale te tau ma’u ‘I hono fakakakato e fatongia ni pea ‘oku fakalotolahi’i koe ke ke taupaua ki ho’o manatu:

“Fakafemo’uekina’i koe ‘i he ‘oseni ‘o ‘eku ngaahi leá, na’a malava ai ke ke vete ‘a ‘ene ngaahi fakapulipuli mo ‘ilo’i ‘a e ngaahi mata’itofe ‘o e poto ‘oku toka fufū ‘I hono ngaahi loloto.”²⁰

‘I lava kakato ‘a e ‘iuniti ni, ‘e lava pe ke ke faka’amu ke ma’u ha tohi ‘o e Ngaahi Tohi ‘a Baha’u’llah mo lau mei ai faka’aho. Ko e Ngaahi Lea Fufū ko ha fo’i ‘uluaki fili lelei.

NGAAHI MA'U'ANGA FAKAMATALA

1. Bahá'u'lláh, cited by Shoghi Effendi, *The Advent of Divine Justice* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 2006, 2018 printing), par. 39, pp. 36-37.
2. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1983, 2017 printing), CXXXIX, par. 8, p. 345.
3. Bahá'u'lláh, *The Hidden Words* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 2003, 2012 printing), Arabic no. 31, p. 11.
4. Ibid., Persian no. 5, p. 24.
5. Ibid., Persian no. 69, p. 46.
6. 'Abdu'l-Bahá, cited by Shoghi Effendi, *The Advent of Divine Justice*, par. 40, p. 39.
7. Ibid.
8. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh*, CXXXVI, par. 6, p. 336.
9. *Tablets of Bahá'u'lláh Revealed after the Kitáb-i-Aqdas* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1988, 2005 printing), no. 9.5, p. 138.
10. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh*, CXXXVII, par. 3, p. 338.
11. Ibid., CXXXII, par. 5, p. 327.
12. *Will and Testament of 'Abdu'l-Bahá* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1944, 2013 printing), p. 26.
13. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh*, V, par. 5, p. 8
14. From a talk given on 16 and 17 October 1911, published in *Paris Talks: Addresses Given by 'Abdu'l-Bahá in 1911* (Wilmette: Bahá'í Publishing, 2006, 2016 printing), no. 1.7, p. 6.
15. From a talk given by 'Abdu'l-Bahá on 21 October 1911, *ibid.*, no. 6.7, p. 22.
16. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh*, CXXV, par. 3, p. 300.
17. *The Hidden Words*, Arabic no. 27, p. 10.
18. Ibid., Persian no. 44, p. 37.
19. Ibid., Arabic no. 26, p. 10.
20. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh*, LXX, par. 2, p. 154.

Lotu

Taumu'a

Ke fakalaulauloto 'i he mahu'inga 'o e lotu
mo toe fakamālohia 'a e to'onga mo'ui 'o e lotu ma'u pe

KONGA 1

‘Oku fakataumu‘a e ngaahi kalasi ‘o e Ako’anga Ruhi ke tokoni‘i kinautolu ‘oku kau mai ke nau ‘a’eva ‘i ha hala ‘o e ngaue fakatamaio’eiki. ‘Oku ue’i kitautolu ke tau ‘a’eva ‘i he hala ko ‘eni ‘e ha fo’I taumu‘a ‘oku konga ‘e ua--ke tupulaki fakalaumalie mo faka‘atamai, pea mo tokoni ki hono fakafuo ‘o e sosaieti. ‘Oku ‘ikai malava ke mavahevahe ‘a e ongo tafa‘aki ko ‘eni. ‘Oku na‘ina‘i mai ‘a Baha‘u‘llah kiate kitautolu ‘i ha potu folofola ‘e taha:

“Oua na‘á ke fakafemo‘uekina’i koe ‘i ho’o ngaahi hoha’a; tuku ke fokotu’u ma’u ho’o ngaahi fakakaukau ‘i he me’a te ne liliu ‘a e fakafalala ‘a e fa’ahinga ‘o e tangatá pea fakamā‘oni‘oni’i ‘a e lotu mo e laumālie ‘o e tangata.”¹

‘I he potufolofola ‘e taha, ‘Oku ne fakamatala mahino ai:

“...ko e taumu‘a ‘oku ma’u ‘e he tangata matelié ‘oku nau hū atu mei he laua ‘o e hala’ataa ki he ‘aatakai ‘o e mo’ui ke nau malava ai ‘o ngāue ki he lelei ange ‘a e māmaní mo nofo fakataha ‘i he fekoekoe’i mo e ma’uma’uluta.”²

‘I he’ene fekau’aki mo e tuukunga hotau lotu, ‘Oku ne fakahaa’i:

“ko e lotu ma‘á ‘oku hangē ia ha sio‘atá; fakama‘a ia ‘aki ‘a e ‘ofa kuo fakangingila mo tutu’u e holi ‘o e kita ka e ‘ikai ko e ‘Otua ka e ulo ‘a e la‘a mo‘oni mo mafoa e ata ‘o e pongipongi ta‘engata ‘iate ia ...”³

‘Oku talamai ‘e ‘Abdu’l-Baha ki a kitautolu:

“Kuo pau ke ma‘a ho lotó mo ‘ikai ha kaakaa ‘i ho’o ngaahi taumu‘á kae lava ke ke ma’u ‘a e ngaahi foaki fakalangí.”⁴

1. Ko e ha e me’a ‘oku tonu ke tukutaha ki ai ‘etau tokanga mo ‘etau ngaahi hoha’a? _

2. Ko e ha e taumu’a ne tau laka atu ai mei he laua ‘o e hala’ataa ki he ‘aatakai ‘o e mo’ui?

3. Ko e ha e me’a te tau ngaue’aki ke fufulu ‘aki e sio’ata ‘o hotau ngaahi lotu? _____

4. Ko e ha ‘a e ngaahi tukunga ‘oku ne tohoaki’I mai ai ‘a e foaki fakalangi? _____

5. ‘Oku ‘I ai ha ngaahi me’a ‘i heni ‘oku mo’oni?

- ‘Oku totonu ke ke ‘uluaki tokanga’i koe, pea te ke lava leva ‘o tokanga’i e ni’ihi kehé.
- Kapau ‘okú ke tokoni’i ma’u pē ‘a e ni’ihi kehé, ‘e iku ‘o ‘ikai te ke fakatokanga’i ho’o ngaahi taumu’á.
- Ko koe pe ‘a ho’o kaungame’a ofi taha.
- Ko e me’a mahuinga taha ko hono ‘ilo’i ‘a e me’a ‘oku ke fiefia ai.
- Muimui’i ho’o ngaahi faka‘ānauá, pea te nau tataki koe ki he fiefia.
- Koloa pe ‘oku ‘ikai ke ke fakamamahi’i ha taha kehe, ‘oku ‘ikai mahu’inga ia pe ko e ha ho’o me’a ‘oku fai.
- ‘Oku sai pe ki ho’o ngaahi taumu’a ke siokita, koloa pe ‘oku ke fai ha ngaahi me’a lelei.

KONGA 2

Ko ha tui ‘oku uho ki he ‘etau ongo taumu’a ‘oku ne fakatupu kotoa kitautolu ke tau faka‘ei’eiki. ‘Oku pehe ‘e Baha’u’llah:

“‘E Foha ‘o e Laumalie! Na’a ku ngaohi ko eke tu’umaalie, ka ko e ha kuo ke tuku hifo ai koe ki he masiva? Na’a ku ngaohi koe ke faka‘ei’eiki ka ko e ha kuo ke fakama’ulalo’I ai koe? Mei he ‘elito ‘o e ‘ilo na’a Ku ‘oatu kiate koe ‘a e mo’ui, ko e ha ‘a e ‘uhinga ‘oku ke to e kumi ai ki ha fakamaama ‘a ha taha kehe meia te Au? Na’a ku fakafotunga’i koe mei he ‘umea ‘o e ‘ofa, ‘oku ange fee fee ho’o fakafemo’uekina’i koe mo ha taha kehe? Fakatafoki ‘a ho’o vakai kiate koe na’a ke ‘ilo’I Au ‘oku Ou tu’u ‘I ho ‘ao, ‘I he mafi, malohi mo e mo’ui ‘iate Au pe.’”⁵

‘E tokoni ‘a hono fakafonu e ngaahi ava ‘I lalo ki ho’o fakalaulauloto ‘i he kupu’I folofoloa ko ‘eni.

“‘E Foha ‘o e Laumalie! Na’a ku ngaohi koe _____, ka ko e ha kuo ke tuku hifo ai koe ki he _____? Na’a ku _____ koe _____ ka ko e ha kuo ke _____ ai koe? Mei he _____ ‘o e _____ na’a Ku ‘oatu ‘a e mo’ui kiate koe, ko e ha _____ ‘oku ke _____ taha kehe tukuhehe _____? Na’a ku fakafotunga’I koe mei he ‘umea ‘o e _____, ‘e fakafēfē ai ha’o _____ koe ki ha _____? Fakatafoki ‘a ho’o _____ kiate _____ koe pea te ke ‘ilo’I _____ tu’u ‘I loto ‘iate koe, _____, _____ mo e _____.”

Ke fai pau ki he faka‘ei‘eiki ‘o hotau laumālié, kuo pau ke tau tafoki ki he Tupu‘anga ‘o ‘etau mo‘uí pea fekumi ki ha fakamaama meiate Ia. Ko e taha ‘o e ngaahi founa mālohi taha ke a‘usia ai ‘ení ‘oku fakafou ia ‘i he lotú. ‘Oku tala mai ‘e Shoghi Effendi, ko e Tauhi ‘o e Tuí, ko ‘ene ngaahi taumu‘a tefitó ko e "fakalakalaka ‘a e fakafo‘ituituí mo e sōsaietí, fakafou ‘i hono ma‘u ‘a e ngaahi ‘ulungaanga lelei mo e ngaahi mālohi fakalaumālié. Ko e laumālie ia ‘o e tangatá ‘oku ‘uluaki fafanga. Pea ko e fafanga fakalaumalie ko ‘eni ‘oku lava ia ke fakahoko lelei ‘a e lotu’.”⁶

KONGA 3

Ko e ‘Otua ko e ‘Ilo aoniu, ko e Poto Aoniu. Na’a ne ngaohi kitautolu pea ‘oku ‘ilo ‘a e ngaahi me’a ‘I hotau loto pea mo e ngaahi me’a ‘oku lelei kiate kitautolu. ‘Oku ‘ikai kene fiema’u ‘etau lotu. Ka koe ha e ‘uhinga ‘oku tau lotu ai?

Pehe ‘e Abdu’l-Baha:

“‘I he mau’olunga taha ‘o e lotu, ‘oku ‘ata’ata pe ia ‘a e tangata ia koe’uhi ko e ‘ofa ‘a e ‘Otua, kae ‘ikai ko ha’ane manavahe kiate Ia pe ko heli, pe ko ha’ane ‘amanaki ki ha monu pe ko hevani.....’I he taimi ‘oku ‘ofa ai ‘a e tangata ‘I ha taha ‘o hono fa’ahinga, ‘oku ta’emalava ke ne mapukepuke ‘a hono takua ‘o e Huafa ‘o e ‘Otua, ‘I he taimi ‘oke te ‘ofa ai ‘iate Ia..... Ko e tangata fakalaumalie ‘oku ‘ikai ma’u ha’ane fiefia ‘I ha toe me’a ka ko hono fakamanatua ma’u pe ‘a e ‘Otua.’”⁷

Pea ko ‘ene tali ki ha fehu’i, na’a ne fakamatala:

“Kapau ‘oku ‘ofa ha kaume’a ‘e taha ki ha taha, me’a ni ‘oku ‘ikai fakanatula ha’ane lea’aki ia? Neongo kuo ne ‘ilo kuo ‘osi fakatokanga’I ‘e hono kaume’a ‘a ‘ene ‘ofa, ‘oku ‘ikai nai ke ne faka’amu ke ne kei talaange pe ia? Ko e mo’oni ‘oku ‘afio’I ‘e he ‘Otua ‘a e ngaahi faka’amu ‘o e ngaahi loto kotoa pe; ka ko e ongo’I fie lotu ‘oku fakanatula, ‘oku mapuna hake pe ia mei he ‘ofa ‘a e tangata ki he ‘Otua.’”⁸

1. Fakakakato ‘a e ngaahi setesi:

- a. ‘I he _____ ‘o e lotu, ‘oku _____ ‘ata’ata pe ai
‘a e tangata ia koe’uhi _____ ‘a e ‘Otua, kae ‘ikai ko ha’ane
manavahe kiate Ia pe _____, pe ko ha’ane ‘amanaki ki ha
_____ pe ko ha’ane ‘amanaki ki ha.
- e. ‘I he taimi ‘oku _____ ai ‘a e _____
‘I ha taha ‘o hono fa’ahinga, ‘oku _____ ke ne
mapukepuke ‘a hono _____ ‘o e Huafa ‘o e
_____, ‘I he taimi ‘oku te _____ ai ‘iate Ia.

- f. Ko e tangata fakalaumalie ‘oku ‘ikai ma’u ha’ane _____ ‘I ha toe me’a ka ko hono _____ ma’u pe ‘a e ‘Otua.
2. Ko e ha ‘oku tau lotu ai? _____

3. Ko e ‘a e ‘uhinga fo’i lea “ Fakamanatua ma’u pe ‘a e ‘Otua”? _____

4. Ko e hā e faka‘amu fakamātoato taha ‘a ha taha ‘oku ‘ofa ‘i ha taha? _____

5. Ko e ha e me’a ‘oku tupu mei he ongo‘i ke lotu? _____

KONGA 4

‘I he lotu na’e fakahā ‘e Baha’u’llah, tau lau;

“Oku ou kole kiate koe.....ke fakatupu ‘I he’eku lotu ha afi te ne keina ‘a e ngaahi puipuitu’a ‘a ia kuo ne tapuni’I au mei Ho hoihoifua, pea mo ha tuhulu te ne tataki atu au ki he ‘oseni ‘o Ho ‘Afio’anga.”

‘Oku tau kole ki he ‘Otua ‘i he fo’i lotu tatau pe:

“Ngaahi ‘eku lotu ‘e hoku ‘Eiki, ko ha fauniteni ‘o e ngaahi vai ‘o e mo’ui ‘a e te u malava ai ke mo’ui fuoloa ‘o hange ko e tu’uloa ‘a Ho’o pule, pea malava ai keu tapafua ‘a e ‘Afiona ‘I he ngaahi mamani kotoa pe ‘o Ho ngaahi mamani.”¹⁰

1. ‘E malava nai ke hange ‘a e lotu ha afi? Ko e ha e me’a te ne keina? _____

2. Tala mai ha ngaahi puipui ‘oku ne tapuni’i ‘aki tautolu mei he ‘Otua: _____

3. ‘E lava nai ‘a e lotu ke hange ha tuhulu? Te ne tataki kitautolu ki fe? _____

4. 'E lava nai 'a e lotu ke hange ko e fauniteni 'o e ngaahi vai mo'ui? Ko e ha e me'a tene foaki ki hotau laumālie? _____

KONGA 5

Lau mo fakakaukauloto ki he lea ko 'eni 'a Abdu'l-Baha:

“Oku 'ikai ha me'a 'oku toe ifo ange 'I he mamani 'o e fakatupu ka ko e lotu. 'Oku totonu ke mo'ui 'a e tangata 'i he tu'unga 'o e lotu (state of prayer). Ko e tukunga (condition) monu'ia taupotu, ko e tu'unga 'o e lotu pea mo e tautapa. Ko e lotu ko e fepotalanoa'aki mo e 'Otua. Ke a'usia 'a e ma'olunga taha pea mo e tu'unga 'oku ifo taha ko e fepotalanoa'aki pea mo e 'Otua. 'Oku ne fakatupu 'a e tu'unga fakalaumalie, 'atamai-tokanga, pea mo e ongo 'oku fakalangi, fanau'I ha ngaahi tohoaki fo'ou 'o e Pule'anga mo fakatupunga ha ngaahi ivi ngaue mai 'o e tu'unga-'ilo-ma'olunga- ange.”¹¹

1. Ko e 'a e tu'unga ifo taha 'I he mamani 'o e fakatupu? _____

2. 'Oku 'uhinga ki he ha 'a e tu'unga 'o e lotu? _____

3. Talamai ange ha ngaahi tu'unga 'oku fakatupu 'e he lotu? _____

4. Toe fakamanatu e ngaahi lea kuó ke ako 'i he ngaahi konga si'i ko 'eni pea hiki ha kupu'i lea 'e nima kau ki he natula 'o e lotu.

– Ko e lotu _____

– Ko e lotu _____

– Ko e lotu _____

– Ko e lotu _____

– Ko e lotu _____

KONGA 6

Lau ‘a e folofola ko ‘eni ‘a Baha’u’llah pea fakalaulauloto ki ai:

“Hiva’aki, ‘Eku tamaio’eiki, ‘a e ngaahi veesi ‘a e ‘Otua ‘a ia kuo foaki kiate koe, ‘o hange ko ia ‘oku hiva’aki ‘e kinatolu kuo nau fakaofi kiate Ia, koe’uhi ke hange ‘e hono ongomalie ‘o fakamo’ui ho laumālie, pea mo tohoaki’I ‘a e ngaahi lotu ‘o e kakai kotoa pe. ‘Ilonga ‘a ia te ne laulotoa, ‘I he fakalilolilo ‘o hono loki, ‘a e ngaahi veesi kuo fakaha ‘e he ‘Otua, ‘e hange ‘e he kau ‘angelo ‘a e Mamani ‘o fakamafola atu ‘a e manongi ‘o e ngaahi folofola na’a ne lea’aki pea lulu’I ‘a e lotu ‘o e tokotaha angatonu kotoa pe. Neongo, ‘I he kamata, he’ikai te ne fakatokanga’I ‘a hono ola, ka koe’uhi ko e kelesi kuo foaki kiate ia kuo pau e ngaue atu ‘a e ivi ko ia ki hono laumālie. ‘Oku pehe ‘a e ngaahi misiteli ‘o e Fakaha ‘a e ‘Otua kuo tu’utu’unia ‘e he Finangalo ‘o e Tokotaha ‘a ia ko e Matavai ‘o e ivi mo e poto.”¹²

1. ‘Oku ‘uhinga ki he ha ‘a e “hiva’aki” (intone)? _____

2. Te tau hiva’aki fēfē ‘a e ngaahi veesi ‘a e ‘Otua? _____

3. ‘Oku ‘uhinga ki hā ‘a e laulotoa (recite)? _____

4. ‘Oku ‘uhinga ki hā ‘a e “fakamafola” (scatter)? _____

5. Ko e hā ‘a e ola ‘o e ongomālie ‘o ‘etau hiva ki hotau laumālie? _____

6. What effect will the sweetness of our melody have on the hearts of others? _____

KONGA 7

Ako ma’uloto ‘a e ngaahi kupu’i folofola ko ‘eni ‘a Baha’u’llah:

“‘E ‘Otua, ko hoku ‘Otua! ‘Oua na’a fakatokanga’I ‘a ‘eku ngaahi ‘amanaki mo ‘eku ngaahi angafai, kae tokangaekina pe Ho finangalo ‘a e ‘oku ne falute ‘a e

ngaahi langi pea mo e mamani. ‘Aki Ho Huafa Lahi Taha, ‘E ‘Akoe ko e ‘Eiki ‘o hono kotoa ‘o e ngaahi pule’anga! Kuo u faka’amua pe ‘a ia ko e ‘oku Ke faka’amua pea u ‘ofeina ‘a ia pe ko e ‘oku ke ‘ofa’i.”¹³

“‘Oku taukakapa fai ‘a e ‘Afiona ki he fakahikihiki ko e ‘akinautolu ‘oku ‘u’unu ke ofi ki Ho’o ‘Afio ke mahiki hake ki he hevani ‘o Ho’o takaofi mai, pe ko e ngaahi fuifuimanupuna ki Ho matapa. ‘Oku ou fakamo’oni ko e ‘Afiona kuo fakahaohaoa’I Ia ‘o hulu hake ‘I he ngaahi ‘ulungaanga taau kotoa pe. Pea ke ma’oni’oni ‘o taumama’o hake ‘I hono kotoa ‘o e ngaahi huafa. ‘Oku ‘ikai mo ha toe ‘Otua ka ko Koe, ko e Ma’olunga Taupotu, ko e Kololia Aoniu.”¹⁴

KONGA 8

Pehe ‘e Abdu’l-Baha:

“‘Oku taau ki he tamaio’eiki ke lotu mo kumi tokoni mei he ‘Otuá, pea hu totoaki mo kolea ki He’ene tokoní. ‘Oku hoko ‘a e fa’ahinga tu’unga ngaue fakatamaio’eiki pehe, pea ‘e tu’utu’uni ‘e he ‘Eiki ‘a e me’a kotoa pē ‘okú Ne finangalo ki aí, ‘o fakatatau mo Hono poto kakató.”¹⁵

Na’a ne toe fakamatala:

“‘Oku ‘iai ‘a e ivi ue’ia ‘o e laumālie; ko e lotu ‘oku ne ‘omai ‘a e ola fakalaumalie. Katau ka lotu leva, tau pehe “ ‘E ‘Otua! Fakamo’ui ‘a e mahaki ni!” Mahalo pe ‘e tali mai ‘e he ‘Otua. ‘Oku mahu’inga pe ko hai na’e lotu? ‘Oku tali ‘e he ‘Otua e lotu ‘a e sevaniti kotoa pe ‘o ka fiema’u fakavavevave ‘a e lotu koia. Ko ‘ene meesi ‘oku lahi, mo ta’efakangatangata. ‘Oku ne tali e ngaahi lotu ‘a ‘Ene kau tamaio’eiki. ‘Oku ne tali e kole ‘a e fu’u ‘akau ko ‘eni. ‘Oku lotu fakamatoato ‘a e fu’u ‘akau ‘o pehe, “ ‘E ‘Otua! ‘Omi ‘a e ‘uha!” ‘E tali ‘e he ‘Otua ‘a e lotu, pea mo’ui ‘a e fu’u ‘akau. Kuo pau ke tali ‘e he ‘Otua e lotu ‘a e taha kotoa pe.”¹⁶

‘Oku fakaenatula pe ko ‘etau ngaahi lotu ‘oku tau kole ki he ‘Otua ke fakakakato mai ‘etau ngaahi fiema’u. ‘Oku tau lotu ki he ‘etau mo’ui lelei mo e mo’ui lelei hotau ngaahi ‘ofa’anga, ‘oku tau lotu ki he fakalalakaka fakamatelié mo e fakalaumalie ‘ahotau ngaahi famili, pea ; oku tau lotu kene fakahinohinó kitautolu. ‘Oku tau kole ke fakaivia, ki he tui, pea mo e fakapapau’I ‘I he ngaahi hala ‘o e ngaue fakatamaio’eiki. ‘I he ‘etau lotu ki he ‘Otuá, ‘oku totonu foki ke tau manatu’i ko ‘etau taumu’a ‘i he mo’uí ke fakatatau hotau lotó mo Hono finangaló. Koia ai ‘oku totonu ketau lotua ke fai Hono finangaló pea mateuteu ke tukulolo ki aí. Kapau te ke tukupa ‘a e ngaahi lea ko ‘eni ‘a Abdul-Baha ke ako ma’uloto te nau hoko ko ha ma’u’anga fiefia mo ha fakapapau kiate koe ‘i he taimi kotoa pe:

““‘Akimoutolu ‘oku fakatafoki homou matá ki he ‘Otuá! Tapuni ‘a e mata ki he ngaahi me’a kehe kotoa pe, pea fakaava kinautolu ki he tafa’aki ‘o e naunau’ia kotoa pe. Kole ha me’a pē ‘okú ke fie ma’u meiate lá; fekumi ki ha me’a meiate Ia toko taha pe. ‘I he’ene sio ‘okú Ne foaki mai ha ‘amanaki ‘e teau afe, ‘I He’ene vakai ‘okú Ne fakamo’ui ha ngaahi palopalema ‘e teau afe kuo ‘ikai lava ke faito’o, mo e kamo ‘Okú Ne tuku ‘a e lolo faito’o ki he kafo kotoa pē, ‘aki ha kihi’i ata ‘okú Ne fakatau’atāina’i ‘a e lotó mei he ngaahi me’a fakapōpula ‘o e mamahí.

‘Okú Ne fai ‘o hangē ko ‘Ene faí, pea ko e hā leva ‘a e founa te tau ma‘ú? Na‘á Ne fakahoko Hono finangaló, ‘okú Ne fakanofa ‘a e me‘a ‘okú Ne finangalo ki aí. Pea ‘e lelei ange leva kiate koe ke punou hifo ho ‘ulú ‘i he tukulolo, pea falala ki he ‘Eiki Mohu ‘Alo‘ofa..’¹⁷

KONGA 9

Mei he ngaahi me‘a kotoa pe netau ‘osi ako ‘o a‘u mai ki heni, ‘oku mahino mai ko e tafoki ki he ‘Otua ‘i he lotu ko e fiema‘u matu‘aki mahu‘inga ia ‘o e mo‘ui ‘a e laumālie. Me‘a fakafiefia mo‘oni ko e lotu ki he ‘Otua ‘i he hili pē ‘ene ‘ā hake he pongipongi mo e po‘ulí kimu‘a pea ke mohé. Ko e taimi ‘oku tau tuku taimi ai ke lotu he ‘aho kotoa pea mo e ngaahi lotu ‘oku tau fai, ‘oku makatu‘unga ia ‘i he ‘etau ngaahi fiema‘u pea mo e fieinua hotau laumālie. ‘I he me‘a kotoa pe, ‘oku tau fili mei he ngaahi lotu lahi kuo fakaha mai ‘e Baha‘u‘llah, ko e Bab pea mo Abdu‘l-Baha. Ka neongo ia kuo fakaha ‘e Baha‘u‘llah ‘a e ngaahi lotu tu‘utu‘unia ‘e tolu. ‘Oku pehe ‘e Shoghi Effendi:

“‘Oku tolu ‘a e ngaahi fo‘I lotu tu‘utu‘unia. Ko e lotu nounou taha ‘oku kupu ia ‘e taha, pea lau tu‘o taha pe ia ‘I he houa ‘e uofulu mā fā ‘i he taimi ho‘ata malie. Ko e lotu lotoloto, ‘aia ‘oku kamata‘aki ‘a e lea. “ ‘Oku fakamo‘oni‘i ‘e he ‘Eiki ‘oku ‘ikai mo ha toe ‘Otua kehe ka ko Ia pē,” ke lau tu‘o tolu ia he ‘aho, he taimi pongipongi, ho‘ata pea mo e efiafi. Ko e lotu ko ‘eni ‘oku ‘alu fakataha ia mo hono ngaue ‘o e fakaesino pau pea mo e ngaahi fakataataa‘i. Ko e lotu lōloá ‘a ia ko e me‘a mahu‘inga taha ia ‘i he tolú, kuo pau ke lau tu‘o taha pē ia ‘i he houa ‘e uofulu mā fā kotoa pē, pea ‘i ha fa‘ahinga taimi pē ‘oku ongo‘i ‘e ha taha ‘okú ne loto ke fakahoko ia.”

“‘Oku tau‘ataina ‘aupito ‘a e tokotaha tui ke ne fili ha taha ‘o e ngaahi lotu ko ‘eni ‘e tolu, ka ‘oku tu‘utu‘uniah ke lau ha taha ‘o kinautolu, pea fakatatau ki he fa‘ahinga fakahinohino pau ‘oku fakafe‘ao fakataha mo ia.”¹⁸

Pea na‘a ne hoko atu:

“Ko e ngaahi Lotu tu‘uttu‘unia faka‘aho, fakataha mo e ngaahi lotu pau ‘e ni‘ihi, hange ko e Lotu Fakamo‘ui, ko e Taipaleti ‘o ‘Ameti, kuo‘osi fakateunga kinautolu ‘e Baha‘u‘llah ‘aki ‘a e ivi makehe mo ma‘ongo‘onga, pea ‘oku taau ke tali kakato ia pea lau ia ‘e he kau tui ‘i he falala ta‘etoe fehu‘ia mo e lotolahi, ko e tu‘unga ‘etau fetu‘utaki vaofiangē mo e ‘Otua, pea toe fakapapau‘I ‘ekinautolu ‘enau nofo‘ia ‘a ‘Ene ngaahi lao mo e tu‘utu‘uni.”¹⁹

Ko e ngaahi lotu tu‘utu‘unia ‘e tolu ne fakaha ‘e Baha‘u‘llah ‘oku lau fakafo‘ituitui pe. Ko e fa‘ahinga lotu ‘oku fai ‘i ha ha‘ofanga ‘oku lau ai ha lotu tu‘utu‘unia faka‘aho ‘i ha kulupu ia ‘o fakatatau ki ha ouau pau ‘oku ‘ikai fakahoko ia ‘i he tui Bahai. Ko e Lotu pe ma‘ae kau pekia ‘a e lotu ‘e taha ‘oku lau ‘i ha ha‘ofanga ‘o fakatatau ki he lao Faka-Bahai. Ke lau ia kimu‘a pea toki lau ‘e ha taha ‘o kinautolu ‘oku ‘i ai, ka ‘oku tu‘u fakalongolongo pe ‘a e toenga.

1. Ko e ha ‘uhinga ‘a e fo‘i lea “tu‘utu‘unia”? _____

2. 'Oku fiha 'a e lotu tu'utu'unia ne fakaha 'e Baha'u'llah? _____

3. 'Oku totonu ketau lau kotoa 'a e lotu 'e tolu he 'aho kotoa? _____
4. Kapau tetau fili 'a e Lotu Tu'utu'unia Lōlōa, 'e tu'o fiha nai 'etau lau 'eni he 'aho?

5. 'E tu'o fiha kapau tetau fili 'a e Lotu Tu'utu'unia Lotoloto? _____
6. 'E tu'o fiha kapau tetau fili 'a e Lotu Tu'utu'unia Nounou? _____
7. 'Omai ha ngaahi Lotu 'oku 'iai hono ivi makehe: _____

8. Ako ma'uloto 'eni, kapau 'oku te'eki keke ako ma'uloto, ko Lotu Tu'utu'unia Nounou:

"I bear witness, O my God, that Thou hast created me to know Thee and to worship Thee. I testify, at this moment, to my powerlessness and to Thy might, to my poverty and to Thy wealth.

"There is none other God but Thee, the Help in Peril, the Self-Subsisting. " ²⁰
9. Ko e ha e me'a 'oku tau fakamo'oni kia 'I he lotu ko 'eni? _____

KONGA 10

'Oku totonu ke tau manatu'i, makehe mei he ngaahi tāpuaki 'oku tau ma'u mei he talangofua ki he lao 'o e lotú tu'utu'unia mo e fafanga 'oku tau ma'u mei hono fai fakafo'ituitui 'o e ngaahi lotu kehé, 'oku hiki'i hake hotau laumālié 'i he taimi 'oku tau fanongo ai ki hono lau 'o e ngaahi lotú 'i ha ngaahi fakataha'angá, lalahi pe iiki:

"Mou fakataha 'aki 'a e vekeveke mo e fakafeohi taupotu tahá pea lau 'a e ngaahi veesi na'e fakahā 'e he 'Eiki mohu 'alo'ofá. 'I ho'omou fai iá, 'e fakaava ai 'a e ngaahi matapā 'o e 'ilo mo'oni ki homou mo'ui 'i lotó, pea te mou toki ongo'i kuo fakakoloa'i homou laumālié 'aki 'a e tu'uta'emauea pea fonu homou ngaahi lotó 'i he maama 'o e fiefia." ²¹

‘Oku tau ma‘u kotoa ha fiefia lahi mei he ‘ilo ko ia, ‘i he funga ‘o e māmaní, ngaahi fakataha lotu ‘oku fakataha mai ai ‘a e kaungāme‘á, mo e kaungā‘apí ke fetu‘utaki mo e ‘Otuá ‘oku fakatokolahi ‘e he toko lauiafe. Ko e tohi ‘a e Fale ‘o e Totonu Faka’univeesi:

“Ko e ngaahi fakataha’anga lotú ko ha ngaahi taimi ia ‘e lava ke hū ki ai ha laumālie, ‘o manava’aki ai ‘a e ngaahi ‘alaha fakalangí, a‘usia ‘a e melie ‘o e lotu, fakalaulauloto ki he folofola Mohu founa, fononga ‘i he kapakau ‘o e Laumalie, pea fetu‘utaki mo e tokotaha ‘Ofa’anga. ‘Oku ne fakatupu ‘a e ngaahi ongo ‘o e fakafeohí mo e ngāue angamahení, tautautefito ‘i he ngaahi fetalanoa’aki fakalaumālie ‘oku fakanatula pē ‘ene hoko ‘i he ngaahi taimi peheé pea ‘e lava ke fakaava ai ‘a e ‘kolo ‘o e lotu ‘o e tangata.”²²

Ko e taimi ‘oku tau ongo’I ai ke fai ha lotu, ‘oku tau ki’I tatali fakalongolongo ‘i ha ngaahi moumeniti kae ‘oua leva ke fakama’a hotau ‘atamaí mei he ngaahi me’a ‘o e māmani ko ‘ení. Lolotonga ‘etau lotu ‘oku fakama’unga ‘etau fakakaukau ‘I he ‘Otuá. Hili ‘a e lau ‘o e lotu, ‘oku tau kei fakalongolongo ha ngaahi taimi pea ‘oua e ngaue fakafokifā atu ki ha ‘ekitiviti ‘e taha. Ko e me’a tatau pe te tau fai kapau ‘oku tau fanongo ki ha taha ‘oku lotu ‘i he lotolotonga ‘o e ha’ofanga. ‘I he ngaahi taimi pehee, ‘oku tau tauhi ma‘u ha to’onga fakalotu pea muimui ofi ki he ngaahi lea, ‘o hange pe ko kitautolu ‘oku tau lau ia.

1. Ko e ha e laumālie ‘oku totonu ke tau tñaki ‘o fakataha’i ‘i he’etau lau e ngaahi veesi ‘a e ‘Otuá? _____

2. Ko e hā e ola ‘o ‘etau fakatahātaha ke lau e ngaahi veesi ‘a e ‘Otuá? _____

3. Ko e ngaahi fakataha lotú ko ha ngaahi taimi ia ‘e lava ai ‘e ha laumalie pē ‘o.
— _____ ,
— _____ ,
— _____ ,
— _____ ,
— _____ , pea
— _____ .
4. Ko e hā e ngaahi ongo ‘oku ‘oatu ‘i he ngaahi fakataha’anga lotú? _____

5. Ko e ha e ola 'o e ngaahi fepotalanoa'aki fakalaumalie 'oku fakanatula pe 'ene hoko 'i he ngaahi fakataha'anga lotu? _____

6. Tohi 'i ha ngaahi lea si'i fekau'aki mo e tō'onga faka'apa'apa 'oku totonu ke tau fakahaa'i 'i he taimi 'oku tau lotu aí, 'o tatau ai pē pe 'oku tau toko taha pe 'i ha fakataha'anga.

KONGA 11

Na'e nofo taha 'a e 'uluaki 'iuniti 'o e tohi ni 'i he 'ulungaanga 'oku fakakoho'aki hono lau 'o e ngaahi potu folofola mei he ngaahi tohi 'i he 'aho kotoa pe pea fakalaulauloto ki honau 'uhinga. Kuo mou fakakaukau heni ki he faka'ilonga 'o e lotu, pea ko hono ola, kuo toe fakamalohia ai 'a e 'ulungaanga 'o e lotu faka'aho. Na'e 'omi 'e he kongas ki mu'a 'a e tokanga kiate koe 'a e mahu'inga 'o e lotu fakatahataha. Ko e ngaahi me'a kotoa na'a ke ako 'oku ne teuteu'i koe keke fakahoko, 'I ho'o faka'amu, 'a e fuofua ngaue 'i he hala 'o e ngaue fakatamaio'eiki.

I ho'o 'uluaki sitepú, mahalo te ke fie ma'u ke ako ma'uloto ha ngaahi lotu lahi pea kumi ha faingamālie keke vahevahe ai kinautolu mo hao ngaahi kaungāme'a tokosi'i. 'I he taimi tatau pe, te ke lava 'o fakapapau'i 'oku ke 'alu ki ha feohi'anga fakalaumalie 'e taha pe lahi ange 'i homou kolo pea 'oku kau ia 'i he lotolotonga 'o e kau pou pou loto vekeveke. 'E faifai pe pea ke fakahoko ha feohi'anga fakalaumālie, fakaafe'i ho ngaahi kaungame'a, kau memipa 'o e famili, mo e kaunga'api ke nau fakataha ma'u pe ke lotu mo fakafeohi. 'Oku 'ikai ko ha me'a fo'ou ia ki ha toko ua pe toko tolu 'oku kau mai ki he koosi ni ke nau kamata feohi'anga fakalaumalie pehē.

Hange ko ia 'oku mou fakakaukau ki ai, 'oku 'ikai ha ngaahi founa pau hono fokotu'utu'u 'o ha ngaahi feohi'anga fakalaumalie. Ka 'oku mahino ko hano fakatahataha'i ia 'o ha ngaahi kaungame'a 'oku fai ai 'a e lotu, 'oku lau 'a e ngaahi potu folofola mei he ngaahi tohi, pea mo e ngaahi talanoa langa hake 'oku fakahoko – kotoa ia 'oku faka'ilonga'i ia 'e he 'etimosifia fakalaumalie. Te ke lava nai 'o fakamatala'i 'aki ha ngaahi lea si'i fekau'aki mo e ngaahi fakakaukau takitaha ko 'eni, 'i he puipuitu'a 'o ho'o talitali 'o ha feohi'anga fakalaumalie?

Fakahoko ha ngaahi fakaafe ‘i he ‘ofa mo e māfana: _____

Fa‘u ha ‘ataakai ‘oku talitali lelei: _____

Tauhi ko e ‘ātakai ‘o e ‘apasiá: _____

Fakatupulaki ‘o e feohi’anga fakalaumalie fiefia mo’oni: _____

Poupou‘i e fetalanoa‘aki langa hake ‘o e mo‘ui fakalaumālié: _____

NGAAHI TOHI NA'E TO'O MEI AI 'A E NGA AHI KONGA FOLOFOLA

1. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1983, 2017 printing), XLIII, par. 4, p. 105.
2. Bahá'u'lláh, in *Trustworthiness: A Compilation of Extracts from the Bahá'í Writings*, compiled by the Research Department of the Universal House of Justice (London: Bahá'í Publishing Trust, 1987), no. 21, p. 5.
3. *The Call of the Divine Beloved: Selected Mystical Works of Bahá'u'lláh* (Haifa: Bahá'í World Centre, 2018), no. 2.43, p. 31.
4. From a talk given on 5 May 1912, published in *The Promulgation of Universal Peace: Talks Delivered by 'Abdu'l-Bahá during His Visit to the United States and Canada in 1912* (Wilmette: Bahá'í Publishing, 2012), p. 127.
5. Bahá'u'lláh, *The Hidden Words* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 2003, 2012 printing), Arabic no. 13, pp. 6–7.
6. From a letter dated 8 December 1935 written on behalf of Shoghi Effendi, published in *Prayer and Devotional Life: A Compilation of Extracts from the Writings of Bahá'u'lláh, the Báb, and 'Abdu'l-Bahá and the Letters of Shoghi Effendi and the Universal House of Justice* compiled by the Research Department of the Universal House of Justice (Wilmette: Bahá'í Publishing, 2019), no. 71, p. 31.
7. Words of 'Abdu'l-Bahá, cited by J. E. Esslemont, *Bahá'u'lláh and the New Era: An Introduction to the Bahá'í Faith* (Wilmette: Bahá'í Publishing, 2006, 2017 printing), p. 106.
8. Ibid.
9. Bahá'u'lláh, in *Bahá'í Prayers: A Selection of Prayers Revealed by Bahá'u'lláh, the Báb, and 'Abdu'l-Bahá* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 2002, 2017 printing), pp. 7–8.
10. Ibid., p. 9.
11. Words of 'Abdu'l-Bahá, cited in *Star of the West*, vol. 8, no. 4 (17 May 1917), p. 41.
12. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh*, CXXXVI, par. 2, p. 334; also in *Bahá'í Prayers*, p. iii.
13. Bahá'u'lláh, in *Bahá'í Prayers*, pp. 8–9.
14. Ibid., p. 12.
15. 'Abdu'l-Bahá, in *Prayer and Devotional Life*, no. 24, p. 7.

16. From a talk given by ‘Abdu’l-Bahá on 5 August 1912, published in *The Promulgation of Universal Peace*, p. 345.
17. *Selections from the Writings of ‘Abdu’l-Bahá* (Wilmette: Bahá’í Publishing, 2010, 2015 printing), no. 22.1, pp. 75–76.
18. From a letter dated 10 January 1936 written on behalf of Shoghi Effendi, published in *Prayer and Devotional Life*, no. 61, p. 25.
19. From a letter dated 10 January 1936 written on behalf of Shoghi Effendi, quoted in *Bahá’í Prayers*, p. 301.
20. Bahá’u’lláh, in *Bahá’í Prayers*, p. 4.
21. Bahá’u’lláh, in *Prayer and Devotional Life*, no. 68, p. 29.
22. From a message dated 29 December 2015, published in *Framework for Action: Selected Messages of the Universal House of Justice and Supplementary Material, 2006–2016* (West Palm Beach: Palabra Publications, 2017), no. 35.49, p. 232.

Ko e Mo'uí mo e Maté

Taumu'a

Ke tau hounga'ia ko e mo'uí 'oku 'ikai ke kau ia 'i he
ngaahi fēliliuaki mo e ngaahi faingamālie 'o e māmānī ko
'eni ka 'oku ne 'ilo'i 'a e mahu'inga mo'oni
'a e fakalakalaka 'o e laumālie

KONGA 1

Ko e laumālie ‘o e tangata ‘oku ne mau’olunga ange ia ‘i he ngaahi me’a fakafisikale ‘o e mamani. ‘I he taha ‘o e ngaahi talanoa ‘a Abdu’l-Baha:

“Ko e ngaahi sino matelie ‘oku fa’u’aki ia mei he fanga ki’i ‘atomi (atoms); ko e taimi pe ‘oku kamata ai ke movete ‘a e fanga ki’i ‘atomi pea ‘oku hoko mai leva ‘a e ‘au’aunga, pea ‘oku ui leva ia ko e mate....”

“Ka ko e laumālie ‘oku kehe ia. Ko e laumālie ‘oku ‘ikai ko ha fakataha’i ‘o ha ngaahi ‘elemeniti, ‘oku ‘ikai ko ha fa’u’anga ‘o ha fanga ki’i ‘atomi, ka ko e taha ia ‘o ha me’a ‘oku ‘ikai ke fakamāvahevāhe’i pea ia ai ‘oku ta’engata. ‘Oku matu’aki ‘ikai pe ke ‘i he fa’unga fakafisikale; ‘oku ta’efa’a’auha!’”¹

1. Ko e ha ‘a e ‘uhinga “fa’u’aki”? _____
2. Ko e laumālie ‘o e tangata ‘oku fa’u’aki e ngaahi ‘elemeniti kehekehe, ‘o hange ko e ngaahi sino fakamatelié? _____
3. Ko e laumālie ‘o e tangata ko ha me’a fakafisikale ia? _____

KONGA 2

Ko e tohi na’e fai ko e fakafofonga’i ‘a e Tauhi ‘oku pehe ai “ko e laumālie ‘o e tangata ‘oku mo’ui ia ‘i he taimi ‘o e tu’itu’ia”². Ko e tali ki he fehu’I fekau’aki pea mo e ‘uhinga ‘o e “tu’itu’ia”, ko e fakamatala ‘a e Fale ‘o e Totonu Faka’univeesi:

“Oku te’eki ke ma’u ha fakamatala ‘i he ngaahi tohi Bahai ke faka’uhinga’i tonu mai ‘a e mōmeniti totonu mo e natula ‘o e me’a na’e hokó ‘oku taku ko e tu’itu’iá. Ko hono ngaue’aki ‘o e fo’i lea ko ‘eni ‘i he tu’unga fakafaito’ó ‘oku ‘ikai ke fu’u fakapatonu. Ko e mo’oni ko e mahino ‘e taha ‘o e tu’itu’iá ‘oku fekau’aki ia mo e fakatupú (fertilization); ka ko e taha, ‘oku hoko ia hili ‘a e fakatupú mo hono tō ki he manava (implantation), ‘a e kamata’anga ‘o e feitamá. ‘I he tu’unga pehē, mahalo he ‘ikai ke malava ke ‘ilo’i ha taimi ‘oku hoko ai e feohi ‘a e laumālié mo e sino fakamatelié pea ko e ngaahi fehu’i peheé ‘oku ‘ikai ke lava ‘e he fakakaukau fakaetangata ke solova pe fakatotolo’i he ‘oku fekau’aki ia mo e ngaahi misiteli ‘o e mamani ‘o e laumālié pea mo hono natula.”³

1. Ko fē taimi ‘oku hoko mai ai ‘a e laumālie ‘o e tangata ki he mo’ui ko ‘eni? _____
2. Ko e hanga nai ‘e he fo’i lea ko e “tu’itu’ia” ‘o fakamatala’i fakapatonu mai ‘a e tu’unga fakasaienisi? _____

KONGA 3

Ko e fehokotaki 'i he vaha'a 'o e laumālié mo e sinó 'oku 'ikai ko ha me'a fakamātelie; 'oku 'ikai hū ki loto pe mavahe 'a e laumālié mei he sinó pea 'ikai ke ne nofo 'i ha feitu'u fakafisikale. 'Oku tatau 'ene feohi mo e sinó ha maama 'oku ha mai mei ha sio'ata. Ko e maama 'oku ha mei he sio'atá 'oku 'ikai ke 'i loto ia. 'I he natula tatau 'oku 'ikai ke 'i loto 'a e laumālié 'i he sinó. Hange ko ia ne fakahā 'e Abdu'-Baha,

“ko e tu'unga mahino 'o e laumālie , pe ko e laumālie mo'ui 'o e tangata, 'oku 'ikai ke fakafalala 'i he sino 'oku tupu mo ia. 'I he 'uhinga ko ia 'oku 'ikai ke hu ia kiai; he ko e tupu mo e hu ki ai ko e naunau ia 'o e sino, pea ko e tu'unga mahino 'o e laumalie 'oku fakama'oni'oni'i 'o mahulu hake ai. Ne 'ikai pe ke huu ia ki he sino 'o kamata'aki, pea he'ikai pe fiema'u ia ke huu ki tu'a, ki ha nofo'anga makehe. 'Ikai, ko e fehokotaki 'a e laumālié mo e sinó 'oku tatau pē ia mo e fekau'aki 'a e maamatu'u mo e sio'atá. Kapau 'oku fakangingila mo fakahaohaoa'i e sio'atá, 'e ha mai leva e huelo 'o e maama , pea kapau 'e maumau e sio'atá pe pulonga 'e he efú, te ne fakapuliki e huelo 'o e maama.”⁴

1. Fakafonu 'a e ngaahi setesi 'i lalo;
 - a. “ko e tu'unga mahino 'o e laumalie , pe _____ , 'oku 'ikai ke fakafalala 'i he sino 'oku tupu mo ia. 'Oku 'ikai _____ ;
 - e. “ko e _____ , pe ko e laumalie 'o e tangata, 'oku 'ikai ke fakafalala ia ki he sino; he ko e tupu moia mo e hu ko e _____ , pea ko e tu'unga mahino 'o e laumalie _____ .
 - f. 'Oku 'ikai hu _____ ke kamata 'aki, 'oku totonu ke fiema'u, 'i he'ene mavahe mei ai, _____ .
 - h. ko e fehokotaki 'a e laumālié mo e sinó 'oku tatau pē ia mo e fekau'aki 'a e _____ .
 - i. Kapau 'oku fakangingila mo fakahaohaoa'i e sio'atá, _____ .
 - k. Pea kapau 'e maumau e sio'atá pe pulonga 'e he efú, _____ .
2. Makatu'unga 'i he ngaahi me'a kuo tau ako maí, fakapapau'i pe 'oku mo'oni 'eni:
 - _____ 'Oku 'ikai kau 'a e laumālié ia ki he mamani fakafisikale.
 - _____ Ko e laumālie 'oku 'i loto 'i he sino.
 - _____ Ko e sinó ko e tokotaha ia 'oku 'a'ana 'a e laumālié.
 - _____ 'Oku ta'efa'a'auha 'a e laumālie.

- _____ Ko e kamata'anga 'o mo'ui 'a e taa'utaha 'oku hoko ia 'i he taimi 'oku fakataha ai 'a e laumalie mo e ki'i sino 'oku fa'u 'i manavá.
- _____ Ko e mo'ui 'oku kamata ia 'i he taimi 'oku fā'ele'i mai ai ki mamani.
- _____ 'Oku kei hokohoko atu pē 'a e mo'ui fakamatelie 'a e fakafo'ituitui 'i he hili 'a e maté.
- _____ Ko e mo'ui 'oku kiai 'a e ngaahi me'a 'oku hoko mai kiate kitautolu faka'aho.

3. Ngaue'aki 'a e 'imisi 'o e huelo'i-maama pea mo e sio'ata (mirror) ke fakamatala'i'aki 'a e fekāinga'aki 'a e laumālie pea mo e sino; _____
- _____
- _____
- _____

KONGA 4

'Oku 'i ai 'a e fu'u fekainga'aki mahu'inga makehe 'i he vaha'a 'o e laumālié mo e sinó, 'a ia 'oku fakataha'i 'o fa'u ai e tangata mo'ui. Ko e loloa 'o e fekainga'aki ko 'eni 'i he vaha'a taimi pē 'o e mo'ui fakamatelié. 'i he taimi 'oku ngata ai 'a e feohi ko 'eni 'iate kinaua, 'oku na takitaha foki leva 'a e ki hona tupu'anga—ko e sino ki he mamani 'o e efu mo e laumalie ki he ngaahi mamani fakalaumalie 'a e 'Otua, 'a ia 'oku hokohoko atu ai 'ene fakalakalaka. 'Oku pehe 'e Abdu'l-Baha:

“Ko e laumālie 'o e tangata 'oku 'iai hono kamata'anga ka 'oku 'ikai hano ngata'anga: 'Oku tolonga ia 'o ta'engata.”⁵

'I he taha 'o 'ene ngaahi fakalave talanoá, Na'a ne fakamahino ai:

“ko e laumālie 'oku 'ikai ke ne fiema'u ha sino, ka ko e sino 'oku ne fiema'u ha laumālie, ka 'ikai, 'e 'ikai 'e lava 'o mo'ui. Ko e laumālié 'oku lava ke mo'ui 'ikai ha sino, ka ko e sino 'ikai ha laumālié 'oku mate.”⁶

Pea ne fakamatala 'e he Tauhi:

“Fekau'aki mo e laumalie 'o e tangatá: fakatatau ki he ngaahi akonaki faka-Baháí 'oku kamata 'a e laumālie 'o e tangatá 'i hono fa'u 'o e ki'i pēpē, pea hokohoko atu ke fakatupu mo foua 'a e ngaahi tu'unga ta'engata 'o e mo'ui hili 'ene mavahe mei he sino. 'Oku ta'engata 'a 'ene fakalakalaka.”⁷

1. Mei ho'o fakakaukau ki he ngaahi konga folofola 'i 'olunga, tali 'a e ngaahi fehu'i:
- a. 'Oku fiema'u 'e he sino 'a e laumālie? _____
- e. 'Oku fiema'u 'e he laumālie 'a e sino? _____

- f. Ko e ha e me'a 'e hoko ki he fekainga'aki 'a e sino pea mo e laumālie 'i he taimi 'oku mate ai? _____
- h. Ko e ha e me'a 'e hoko ki he laumālie hili 'a e mate? _____
- i. Ko e ha e loloa 'a e fakalakalaka 'a e laumalie? _____
- k. Ko fe taimi 'e ngata ai e mo'ui? _____

2. Ko fē 'i he ngaahi me'a ni 'oku ne poupou ki he ngaahi kongā ne ako 'i 'olunga:

- _____ Ko e maté ko e tautea.
- _____ Ko e fekainga'aki e sinó mo e laumālié 'oku ngata pe ia he vaha'a taimi 'o e mo'ui ko 'eni.
- _____ Ko e sinó 'oku malava fakalakalaka ta'engata.
- _____ Ko e laumālie 'oku tu'uloa 'ene fakalakalaka.
- _____ Ko e mate ko e ngata'anga ia 'a e mo'ui.
- _____ 'E 'i ai 'a e 'aho 'o e fakamaaú 'i he taimi 'e toetu'u ai 'a e ngaahi sino.
- _____ 'I he mate, 'oku toe tau'ataina ange 'a e laumālie 'i he'ene mo'ui kimu'a.
- _____ Ko e mo'ui 'oku ngata 'i he mate.
- _____ 'Oku totonu ketau ilifia ki he mate.
- _____ Me'akai, vala, malōlō, pea mo e manakō 'oku fiema'u ia 'e he laumālie.
- _____ Kuo hela'ia e laumālie he taimi ngaue'aki he sino hono ivi.
- _____ 'Oku 'ikai ke uesia 'a e laumālie ia 'i he taimi 'oku puke pe vaivaia ai e sino.
- _____ 'Oku kei fiema'u pe he tangata mo'ui 'a e ngaahi me'a fakafisikale hili 'a e mate.

KONGA 5

Kuo tau fakatokanga'i 'oku 'ikai ke nofo 'a e laumalie ha feitu'u fakatu'asino pea 'oku 'ikai ngaue ia 'o fakatatau mo e ngaahi lao 'o natula, 'o hange ko e ngaahi me'a fakamatelie. 'Oku ngāue 'aki 'e he laumālié ha ivi tākiekina ki he māmaní 'o fakafou 'i he sinó, ka 'oku 'ikai ko e founa pē 'eni 'oku ne ngāue 'aki ai 'e he laumālié hono malohí. 'Oku pehe 'e Baha'u'llah:

“Ko e mo‘oni ‘oku Ou pehē, ko e tu‘unga mahino ‘o e laumalie ‘o e tangatá ‘oku mā‘olunga ange ‘i he ngaahi me‘a kotoa pe ‘oku hū atu pē ‘e toe foki. ‘Oku tu‘uma‘u hili iá, ‘oku kapapuna : ‘oku nga‘unu, hili iá, ‘oku tu‘uma‘u.”⁸

‘Oku talamai ‘e Abdu’l-Baha:

“Ke ke ‘ilo‘i ko e ivi takiekina mo e fakakaukau ‘a e laumalie ‘o e tangata ‘oku fa‘ahinga ‘e ua; ‘aia ko e , ko e laumalie ‘o e tangata ‘oku ngāue ‘i he founa ‘e ua ‘o e ngāue mo e māhino. Ko e founa ‘e taha ‘oku fakafou ia ‘i he ngaahi kongokonga ‘o e sinó mo hono ngaahi ‘okaní. Ko ia ai ‘oku ne mamata ‘aki ‘a e mata, ‘oku fanongo ‘aki ‘a e telinga, ‘oku lea ‘aki ‘a e ‘elelo....

“ko e founa ‘e taha ‘o e ivi tākiekina mo e ngāue ‘a e laumālié ‘oku ‘ikai kau ai e ngaahi me‘a ngāue mo e ‘ōkani fakaesino ko ‘ení.”⁹

1. Fakakākāto ‘a e ngaahi sētesi ko ‘ení:
 - a. Ko e tu‘unga mahino ‘o e laumalie ‘o e tangatá ‘oku mā‘olunga ange ia ‘I he ngaahi me‘akotoa pe _____ mo e _____ .
 - e. ‘oku _____ , ka ‘oku _____ .
 - f. ‘oku _____ , ka ‘oku _____ .
2. Fakamatala‘i e founa ‘e ua ‘oku lava ai e laumālié ‘o ‘ilo‘i mo ngāue ‘aki e ivi takiekina ‘i he māmani ko ‘ení: _____

3. Te ke lava ‘o ‘oatu ha ngaahi sīpinga ‘o e ivi tākiekina mo e ngāue ‘a e laumālié ta‘e ‘i ai ha ngaahi me‘a ngāue fakaesino? _____

KONGA 6

‘I he taimi ni, ‘i he maama ‘o e ngaahi laulea ‘i he ngaahi konga kimu‘a, lau ‘a e konga folofola ko ‘ení mei he Ngaahi Tohi ‘a Bahá‘u’lláh:

“Ke ke ‘ilo‘i ‘oku mā‘olunga ange ‘a e laumālié ‘o e tangatá, pea ‘oku tau‘atāina ia mei he ngaahi vaivai kotoa ‘o e sinó mo e ‘atamaí. Ko ha tokotaha ‘oku fokoutuá

‘oku ne fakahasino mai e ngaahi vaivai ‘oku tupu ia mei he ngaahi me‘a ‘okú ne fakafe‘ātungia‘i ‘oku hū vaha‘a ‘i hono laumālié mo hono sinó, pea ko e laumālié ‘iate ia pe ‘oku ‘ikai uesia ‘e ha ngaahi mahaki fakaesino. Fakakaukau ki he huelo‘I maama ‘i he maama tu‘u. Neongo ‘e fakafe‘atungia ha me‘a mei tu‘a ‘i hono huelo, ‘e kei hokohoko atu pē ‘a e ulo malohi ‘a e māamá ‘o ‘ikai molia. ‘I he ‘ulungaanga tatau pē, ko e kovi kotoa pē ‘okú ne fakafaingata‘a‘ia‘i e sino ‘o e tangatá, ko ha me‘a ia ‘okú ne ta‘ota‘ofi e laumālié mei hono fakahaa‘i hono ivi mo e mālohí. Ko e taimi ‘e mavahe ai mei he sinó, neongo ia, te ne ‘ohake pea fakahā mai ‘a e ivi tākiekina he ‘ikai ha mālohi ‘i he māmaní ‘e ala fakatataua. Ko e laumalie kotoa kuo ma‘a , fakahaoahoa‘i mo e fakama‘oni‘oni‘I ‘e fakakolo‘aki ‘ia ha fu‘u ivi mālohi , pea te nau hakailangitau pea ten au hakailangitau ‘I he fiefia lahi ‘aupito.’’¹⁰

1. Fakamatala‘i ‘i ho‘o lea pē ‘a‘au ‘a e founa ‘oku ‘ikai uesia ai ‘a e laumālié ‘e he ngaahi vaivai ‘o e sinó pe ‘atamaí, pea mo e me‘a ‘e hā mahino ‘i he‘ene mavahe mei he sinó.

2. Te tau tauhi nai hotau tu‘unga fakafo‘ituituí hili e mate hotau sino fakamateli? _____

KONGA 7

‘Oku tala mai ‘e Baha‘u‘llah kiate kitautolu

“Fekau‘aki mo ho‘o fehu‘i kau ki he laumālie ‘o e tangatá ‘i he‘ene mo‘ui atu hili ‘a e mate. Ke ke ‘ilo ‘a e mo‘oní, koe laumālié ‘i hehili ‘ene mavahe mei he sinó, ‘e hokohoko atu ‘a ‘ene fakalakalaká kae‘oua kuó ne a‘usia ‘a e ‘afio‘anga ‘o e ‘Otuá, ‘i he tu‘unga mo hatukunga ‘a ia ‘e ‘ikai malava ‘e he ngaahi fēliuliuaki moe ngaahi faingamalie tupukoso ‘o e māmānī pē koe ngaahi fāliunga ‘o e ngaahi kuongá moe ngaahi senitulí ke ne uesia ia.‘E tu‘uloa ia tatau moe Pule‘anga ‘o e ‘Otuá, ‘a ‘Ene pulé, Hono haú moe mafaí. Te ne fakasino mai ‘a e ngaahi faka‘ilonga ‘o e ‘Otuá mo Hono ngaahi naunaú pea mo fakahaa‘i atu ‘a ‘Ene ‘ofa angalelé moe foaki ‘ofá.’’¹¹

1. Koe hā e lōlōa e hoko atu e fakalakalaka ‘a e laumālié he hili e mate ‘a e sino? _____

2. Ko e hā e tu’unga ‘e he hoko atu e fononga e laumālié kae’oua leva ke ne a’usia e fofonga e ‘Otuá? _____

3. Koe hā e ngaahi naunau moe ngaahi faka’ilonga ‘e hā mai mei he laumālié ‘i he’ene a’usia e tu’unga koiá? _____

4. Fakatatau ki he ngaahi me’a kuo tau akó fakapapau’i mai ange pe ko fe e ngaahi me’a ‘oku mo’oni:

_____ Ko e pule’anga ‘o e ‘Otua ‘e tu’ulua ‘o ta’engata.
_____ ‘Oku ‘iai e ivi malava he laumālié ke he fakahā mai e naunau ‘o e ‘Otua.
_____ Koe ngaahi lotu ‘oku tau lau ma’a kinautolu kuo nau mavahe atu ‘oku ‘ikai hano ola i he fakalakalaka honau laumālié.
_____ Ko e laumālié ‘oku ‘ikai pe ha me’a pehē.

KONGA 8

‘Oku pehē ‘e Baha’u’llah:

“Ke ke ‘ilo ko e telinga kotoa pē ‘oku fanongo, kapau ‘e tauhi ma’a mo fakahaohaoa’i ia, kuopau ke ne fanongoa ‘i he taimi kotoa pē, mei he feitu’u pē ‘okú ne ‘iaí ki he le’o ‘o ia ‘okú ne fakahā ‘a e ngaahi folofola mā’oni’oni ko ‘ení. ‘Ko e mo’oni, ‘oku ‘a e ‘Otuá ‘akitautolu pea kuopau ke tau foki kiate Ia’. Koe ngaahi misiteli ko ia ‘o e mate ‘a e sino fakamatelié ‘o e tangatá pea mo ‘ene foki ki he ‘Otuá kuo te’eki tatala pea ‘oku kei tuku ta’efakahā.

“‘Oku foaki mai ‘ehe mate ki he tokotaha tui fakamātoató ‘a e ipu ‘o e mo’uí. ‘Okú ‘omai ‘a e nēkeneká pea koe talafekau ia ‘o e fiefiá. ‘Okú ne ‘omi ‘a e me’a’ofa ‘o e mo’ui ta’engatá.

“Ka kiate kinautolu koē kuo nau ‘ahi’ahi’i ‘a e fua ‘o e mo’ui fakaemāmāni ‘a etangatá, ‘a ia ko hono ‘ilo’i ‘a e ‘Otua mo’oni pē ‘e tahá, ke hākeaki’i ai pe Hono naunaú, he ‘ikai ke Tau lava fakamatala’i ‘a ‘enau mo’uí ‘i he maama kaha’ú. Ko e ‘Otuá pē tokotaha ‘a e ‘Eiki, hono kotoa e ngaahi māmāni, ‘Okú ne ‘afio’i ia.”¹²

“E Foha ‘o e Ma’olunga Taupotu! Kuo u ngaohi ‘a e mate ko e talafungá ni’o e fiefia kiate koe ka koe hā ‘okú ke mamahi aí? Kuo u ngaahi ‘a e maamá ke huhulu kiate koe ‘a hono naunaú. Koe hā e ‘uhinga ‘okú ke puipui’i ai ko e mei aí?”¹³

1. Ko fē he ngaahi sētesī ni ‘oku mo’onī?
- _____ Ko e laumālīe ‘o e tangatā ko e ha’u mei he ‘Otuá pea ‘e toe foki pēi he ‘Otuá.
- _____ Ko e kotoa e ‘ilo ki he mo’ui hili e mate ‘oku ‘i he ‘Otuá ia.
- _____ Ki he tokotaha tui fakamātoató, koe mate ko e mo’ui.
- _____ Ko e mate ko e makatu’unga ‘oe fiefiá.
- _____ Koe misiteli ‘o e mate ‘oku ‘ilo ‘e he taha kotoa.
- _____ Te tau fakamahu’inga’i e mata’i koloa ‘o e mo’uí pea he ‘ikai ke tau ilifia ki he mate, he koe talafekau ia ‘o e fiefiá.
- _____ ‘Oku ‘ikai ke mahu’inga ia ka tautolu ke tau ‘ilo ki he mo’ui hili ‘a e mate.

2. Lolotonga ho'o manatua e ngaahi me'a ne tau ako 'i he ngaahi kongá ni, tohi ha'o palakalafi nounou fekau'aki moe mo'uí, mate, sino moe laumālié.

[illegible]

KONGA 9

‘Oku pehē’e Abdu’l-Baha

“I he kamata’anga e mo’ui ‘a e tangatá, ne ‘i he manaava ‘o e fa’ee, ‘a ia ne fakateunga ia ‘aki e ivi malava fe’unga ke ne hoko mai ki he mamani ko eni. Ko e

ngaahi malohi ‘okú ne fiema’u ki he māmāni ko ‘ení, ‘oku ne ma’u ia ‘i manava. ‘Okú ne fiema’u ha mata ki he mamani ko eni; ‘Okú ne ma’u ia mei manava. ‘Oku ne fiema’u e telinga ki he mamani ko eni; ‘oku ne ma’u ia ‘i manava. Ko e ngaahi malohi ‘oku fiema’u ‘i he māmāni ko eni ‘oku foaki ia kiate ia ‘i manava. ‘I he mamani ‘o e manava ‘o e fa’ee ‘oku ne mateuteu ai ki he mamani ko eni. Ka ‘i he’ene hoko mai ki he māmāni ko ení, ‘Oku ne fakatokanga’i kuo ne ma’u kotoa ‘a e ngaahi malohi ‘oku fiema’u pea kuo ne ma’u kotoa ‘a e ngaahi hokotanga moe ngaahi ‘okani ‘oku fiema’u ki he mamani ko eni mei he mamani ‘i manava.

‘Oku hoko mai ai pe ‘i he mamani foki ko eni kuopau ke ne mateuteu ki he mamani ka hokó. Koe ngaahi me’a ko ia ‘okú ne fiema’u ‘i he māmāni ‘o e Pule’angá kuopau ke ne ma’u ia pea teuteu’i ia ‘i he mamani ko eni. ‘O hangē pe ko ‘ene ma’u ‘e ngaahi malohi ‘oku fiema’u ki he mamani ‘i manava, ko ia ai, ‘e pehē tofu pē, kuopau ke ne ma’u ia ‘a ia ‘oku fiema’u ‘i he mamani ‘o e Pule’anga--‘oku ‘uhinga ia, ko e kotoa ‘oe ngaahi malohi fakahevani—‘i he mamani ko eni’”¹⁴

1. Ko fē ‘i he ngaahi me’a ni ‘oku mo’oni:

- _____ Koe kotoa e ngaahi mālohi ‘oku fiema’u ki he māmāni ko ení, ‘oku ma’u ia ‘i manava.
- _____ ‘Oku ‘ikai fiema’u ia ke fai ha teuteu ki he mo’ui ‘i he māmāni hokó.
- _____ K o ‘etau fiema’u ko ia ki he Pule’anga fakalangí ‘e ma’u pē ia he māmāni ko iá.
- _____ Ko e taumu’a ia e mo’uí ni ke ma’u ‘a e ngaahi malohi ‘oku fiema’u ki he mo’ui ‘i he māmāni ka hokó.
- _____ Ko e mo’ui mo’oní ‘oku kamata ia he taimi ‘o e mate pea mavahe hake laumālié ki he Pule’anga fakalangí.
- _____ ‘Ko e mo’ui mo’oni ‘oku kamata ia mei he māmāi ko ení ‘o hokohoko atu ai pē ki he hili ‘a e mate fakafisikale.

2. Ko e ha e ngaahi ivi malava ‘oku ma’u ‘e he tangatá ‘i manavá?

3. Ko e hā e ngaahi fakakoloa ‘oku totonu ke tau ma’u heni ko e teuteu ki he mo’ui hili e mate?

KONGA 10

Kuo talaki ‘e Baha’u’llah:

“Koe fatongia kakato e tangatá’ i he ‘Aho ko ení ke ne ‘inasi ‘i he vaifā ‘o e kelesi ‘a e ‘Otuá, ‘a ia kuo hua’i atu ma’ana. Ko ia ai, ‘oua na’a lau ‘e ha taha ‘a e lahi pē si’isi’i ‘o ‘ene tānaki’anga me’á. Ko e ‘inasi ‘o e ni’ihi ‘e lahi tatau pē mo hono ma’u ‘i hono ‘aofinimá, ko e ni’ihi mahalo ko ha ipu pea ko e ni’ihi mahalo pē ko ha kālani.”¹⁵

1. ‘I he ngaahi fakakaukau ‘o e ngaahi konga folofola ‘i ‘olungá, tali ‘a e ngaahi fehu’i ko ‘eni:

- a. Ko e ha ‘a e fatongia ‘a e fakafo’ituitui kotoa pe ‘i he ‘Aho ko ‘eni? _____

- e. Ko e ha e ngaahi tāpuaki ‘oku ke ma’u mei he ‘Otua? _____

- f. Ko e ‘uhinga ki he ha ‘a e fo’i lea “ tanaki’anga me’a” ‘i he’ene tu’u he konga folofola? _____

- h. Ko e hā e ‘uhinga ‘oku ‘ikai totonu ai ke tau fakakaukau ki he "lahi mo e si’isi’i" ‘o e ivi kuo fakakoloa’i ‘aki kitautolu? _____

- i. Ko e ha e ngaahi me’a ‘oku ne ta’ofi kitautolu mei he ma’u ha ki’i konga ‘o e kelesi ‘a e ‘Otua? _____

2. Ko fē ‘i he ngaahi me’a ni ‘oku mo’oni?

_____ Ko e lahi mo e si’isi’i ‘a ‘etau ngaahi ivi malava ‘oku ‘uhinga ia ki he’etau poto.

_____ Ke tauhi ki he ‘Otuá ‘oku fiema’u ke ngalo ‘iate kitautolu hotau ngaahi vaivai pea tuku kotoa ‘etau falalá kiate Ia.

_____ kapau ‘oku ‘ikai ke tau fakatupulaki ‘i he māmaní ‘a e ngaahi me’a kuo foaki mai ‘e he ‘Otuá kiate kitautolú, ‘e vaivai hotau laumālié ‘i he taimi te tau tū’uta ai ki he maama ka hokó.

KONGA 11

Kuo fokotu'u 'e Baha'u'llah:

“Kuo ke fehu'i kiate Au fekau'aki pea mo e natula 'o e laumālie. Ke ke 'ilo'i, ko e mo'oni, ko e laumālie ko e faka'ilonga ia 'o e 'Otua, ko ha makakoloa fakalangi 'a ia ko hono mo'oni'i me'á he 'ikai malava ke makupusi ia 'e he poto ma'olunga taha 'i he fa'ahinga 'o e tangata, pea ko hono misiteli 'e 'ikai ha 'atamai ia, tatau aipe pe 'oku mataotao fefe, he 'ikai ke ne 'amanaki ke ne tatala. Ko ia 'a e 'uluaki me'a 'i he kotoa 'o e ngaahi me'a fakatupu ke ne fakaha 'a e fungani ma'olunga, 'o hono Fakatupu, 'a e 'uluaki ke ne 'ilo'i 'a Hono naunau, ke pikitai ki He'ene mo'oni, pea ke punou kiate Ia 'i he loto 'apasía.”¹⁶

1. Fakafonu 'a e ngaahi sētesi ko 'eni:
 - a. Ko e laumālie ko e _____ ia 'o e 'Otua.
 - e. Ko e laumālie ko e _____ ko hono _____ he 'ikai malava ke makupusi ia 'e he _____ 'atamai, tatau aipe pe 'oku _____ makupusi.
 - f. Ko e laumālie ko e _____ fakaha 'a e fungani ma'olunga.
 - h. Ko e laumālie ko e 'uluaki ke ne _____ Hono naunau.
 - i. Ko e laumālie ko e 'uluaki ke ne _____ He'ene mo'oni.
 - k. Ko e laumālie ko e 'uluaki ke ne _____ 'apasía.
2. Ko fē 'i he ngaahi me'a ni 'oku mo'oni?
 - _____ Ko e “tatala” 'oku 'uhinga ia ko hono kumi ke 'ilo.
 - _____ I hono kotoa 'o e fakatupu, ko e 'atamai 'a e 'uluaki ke ne 'ilo'i e 'Otua.
 - _____ Ko e “mataotao ” 'oku 'uhinga ia ki he masila.
 - _____ Ko ha tokotaha poto pe 'oku ne 'ilo'i 'a e misiteli 'o e laumālie.
 - _____ Ko e kau filōsefa ma'ongo'ongá pē 'oku nau fakahā 'a e fungani ma'olunga 'a e 'Otua.
 - _____ 'Oku 'ikai mahu'inga ia ketau fakalaulauloto fekau'aki mo e laumālie koe'uhi he 'ikai pe malava ketau a'usia 'e kitautolu.

KONGA 12

Kuo fakahā 'e Baha'u'llah:

“Oku mou hange tofu ha fo’i manupuna ‘oku ne puna’aki ‘a e kotoa ‘o e mālohi ‘o hono ongo kapakaú ‘i he funga ‘o e falala kakato mo e fiefia ‘i he ‘atāloa ‘o e ngaahi langi kae ‘oua leva kuo kouna ia he’ene holí ke ne tafoki mo faka’amua ‘a e vai mo e kelekele ‘o e mamani ‘i lalo pea ‘i he’ene fakatoli’a ‘ene fiema’u te ne ‘efihia ai pe ‘i he vanu ‘o ‘ene fiema’u pea ne vaivaia ke toe hoko atu ‘ene puna ki he ngaahi pule’anga na’e ha’u mei ai. ‘Ikai ha ivi ke tupe’i ‘a e kavenga ‘o e feliha’a kuo tau ‘i hono ongo kapakau, neongo ko e taha ‘o e kau fakafe’ao ‘o e ngaahi hevani, kuopau ke ne kumia hano nofo’anga ‘i he efu. Ko ia ai , Si’eku Kau Sevaniti, ‘oua ‘e ‘uli’i homou kapakau ‘aki ‘a e kelekele ‘o e he-mama’o mo e ngaahi faka’amu muná pea ‘oua na’a laiki ‘akimoutolu ‘aki ‘a e efu ‘o e meheka mo e taufehi’a , ke ‘oua na’a ta’ofi ai kimoutolu mei he siutaka holo ko ia ‘i he ngaahi hevani ‘o ‘Eku ‘ilo fakalangi.”¹⁷

1. Fakafonu mai ‘eni.
 - a. Ko e fo’i manupuna ko ia ‘oku ‘uhinga ki ai ‘a Baha’u’llah ‘I he konga folofola ko ‘eni ko e _____ ‘o e tangata.
 - e. Ko e fo’i manupuna ko ‘eni ko hono nofo’anga ko e _____ .
 - f. ‘Okapau ‘oku mamafa hono ongo kapakau ‘i he kavenga ‘o e feliha’a kuopau ke ne kumia hono nofo nofo’anga _____ .
2. Tali e ngaahi fehu’i ko ‘ení:
 - a. ‘Oku anga fefe ‘a e hoko ‘o “feliha’a” ‘a e “ongo kapakau” ‘o e laumālie? _____

 - e. Ko e ha ‘a e ngaahi kavenga ‘oku hange ko e “vai mo e kelekele ‘o e mamani” ‘a ‘ene fakamamafa ‘i he ongo kapakapu ‘o e laumalié? _____

 - f. Ko e ha ‘a e ngaahi me’a te ne malava ke ne ta’ofi kitautolu mei he’etau siutaka holo ‘i he hevani ‘o e ‘ilo fakalangi? _____

 - h. Ko e ha nai ha me’a ‘e tukuangē ai ‘e he laumālie ‘a hono nofo’anga fakalangi ma’ae efu ‘o e mamani? _____

3. Ko fē ‘I he ngaahi me’a ko ‘eni ‘oku mo’oni:

- _____ Ko e ngaahi pikitai fakamatelie ‘oku ne fakafaingata’a’ia ai ‘etau fakalakalaka fakalaumalie.
- _____ Ko ‘etau hee mama’o, mo e ngaahi faka’amu muná ‘oku ne ta’ofi kitautolu mei he kapapuna atu ki he hēvani ‘o e ‘ilo faka-langí.
- _____ Ko e meheka mo e taufehi’á ko e ‘ulungaanga maheni ‘o e fa’ahinga ‘o e tangatá pea ‘oku ‘ikai ke ne fakamafasia’i ‘a e laumālie.
- _____ Te tau lava ‘o veteange kitautolu mei he ngaahi kavenga ‘oku nau ta’ofi kitautolu mei he kapapuna atu ‘i he ngaahi hevani ‘aki ‘etau fakatalatala mei he ngaahi me’a ‘o e mamani.
- _____ Ko e nofo’anga ‘o e laumālie ‘oku ‘i he māmani.

KONGA 13

‘Oku pehē ‘e Baha’u’llah:

“Hili hono fakatupu ko ia ‘o e mamani pea mo hono kotoa ‘oku mo’ui mo ‘a’eva holo ai, na’a Ne tu’utu’uni fakapatonu, ‘i Hono finangalo ta’etoele’eia moe pule aoniu,’o Ne fili ke foaki ki he tangata ‘a e tu’unga makehe pea mo e ivi malava ke ne ‘ilo Ia mo ‘ofa kiate Ia – ko e ivi malava kuo pau ke lau ia ko e ivi-ue’ia pea mo e taumu’a tefito ‘o e kotoa ‘o e fakatupu.....’I he mo’oni’i kanokato takitaha ‘o e me’a fakatupu kotoa pe kuo Ne huhulu ki ai ‘a emaama ‘o e taha ‘o Hono ngaahi huafa , mo ne ngaohi ia ke ne talia ‘a e Kolōlia,’ ko e taha ‘o hono ngaahi naunaú. ‘I he mo’oni’i me’a ‘o e tangatá, kaikehe, na’a Ne taafataha e huelo ‘o e kotoa Hono ngaahi Huafa mo Hono naunau, ‘o ngaohi ia ko ha sio’ata ‘o Ia. ‘Iate Ia pe ‘i he kotoa ‘o e fakatupu ne fakamakehe’i ‘a e tangatá ko ha hoifua ma’olunga, ko ha tapuaki tu’uloa.”¹⁸

1. Fakafonu ‘a e ngaahi setesi ko ‘eni.
 - a. Na’e fili ‘e he ‘Otua ke foaki ki he tangata ‘a e tu’unga makehe mo e ivi malava ke _____ .
 - e. ‘I he mo’oni’i kanokato _____ ‘o e _____ fakatupu, kuo Ne huhulu e maama ‘o e _____ mo Ne ngaohi ia ke ne talia ‘a e Kolōlia,’ ‘o e _____ .
 - f. ‘I he mo’oni’i me’a ‘o e tangatá, kaikehe, na’a Ne taafataha e huelo _____ , ‘o ngaohi ia ko ha sio’ata _____ .
2. Tali ‘a e ngaahi fehu’i ‘i lalo:
 - a. Te ke lava ‘o talamai ha ni’ihi ‘o e ngaahi naunau ‘o e ‘Otua. _____

e. Ko e H w nghi naunau ‘o e ‘Otua ke fakatapa mai ‘e he laumālie ‘o e tangata. ____

f. ‘E anga fefe ke fakasino mai ‘o e ngaahi ‘ulungaanga ko ‘eni? _____

h. Ko e ha ‘a e tāpuaki makehe ‘oku fakamakehe’i’aki e tangata? _____

3. Ko fe ‘i he ngaahi me’a ni ‘oku mo’oni?

_____ ‘Oku ‘ikai makehe ‘a e tangata mei he toenga ‘oe fakatupu.

_____ Ko e ivi malava ke ‘ilo ‘a e ‘Otua mo ‘ofa ‘iate Ia koe ivi ue’ia moe taumu’a tefito ‘oe kotoa ‘o e fakatupu.

_____ Ko e mo’oni’i me’a ‘o e me’a fakatupu kotoa ko hono talia ‘a e taha ‘o e ngaahi naunau ‘o e ‘Otua.

_____ ‘Oku malava ‘e he laumalie ‘o e tangata ke ne fakatapa ‘a e ngaahi naunau ‘o e ‘Otua.

KONGA 14

‘Oku talamai ‘e Baha’u’llah:

“Koe tu’unga totonu ‘o e tangata ‘oku toka ia ‘i he ngaahi ivi ‘a ia kuo faitapuekina’aki ia ‘e he Fetu’u’aho Fakalangi moe Ma’u’anga ‘o e Takiekina Fakalangi, kaikehe , ‘oku katoi ‘iate ia pe, ‘o hange ko e ulo’i afi ‘oku fufu’i he fo’i te’elango pea mo e ngaahi huelo ‘e maama ‘oku malava ke ‘i he maamatu’u. ‘Oku malava pe ke fakapuliki ‘a e huelo ‘o e ngaahi ivi ko ‘eni ‘e he ngaahi holi fakamāmanī ‘o hangē ko e kapui ‘e he efu mo e ‘uli ‘a e sio’atā mei he maama ‘o e la’a.. He’ikai malava ki he te’elango pe ko e maamatu’u ke na mo’ui pe ‘iate kinua ta’etokonia, ‘o tatau pe mo e ‘ikai malava ki he sio’ata ke ne fakatau’ataina’i ia mei he ‘uli ‘oku tau ai. ‘Oku mahino pe pea fakamo’oni’i he ‘ikai pe ke ulo ‘a e maama tu’u kae’oua leva pe ke tutu pea kapau ‘e ‘ikai ke fufulu ‘a e ‘uli mei he fofonga ‘o e sio’ata ‘e ‘ikai pe te ne lava ke fakahaa’i mai ‘a e ‘imisi ‘o e la’aa pe fakatapa ‘a hono maama mo hono kololia.”¹⁹

1. Ko e ha e ‘uhinga ‘o e fo’I lea “katoi”? _____

2. Ko e ha ‘a e ngaahi malohi ‘oku kato i he laumālie ‘o e tangata? _____

3. Ko e ha ‘a e ivi malava ‘oku ma’u ‘e ha maamatu’u? _____
4. Ko e ha ‘a e ivi malava ‘oku ma’u ‘e ha sio’ata? _____
5. Ko e ha ha’o me’a ‘e fai ki he maamatu’u ke ne lava ‘o ‘oatu ‘a e maama? _____

6. Ko e ha ha’o me’a e fai ki ha sio’ata ke ne lava ‘o fakatapa atu ‘a e maama? _____

7. ‘E lava ‘e he maamatu’u pea mo e sio’ata ke na fakasino atu hona ivi malava ‘ia kinaua pe? _____
8. ‘E anga fefe ha’atau fakafehoanaki ‘a e ongo sipinga ko ‘eni ki he tukunga ‘o e laumālie ‘o e tangata? _____

9. Ko hai ‘oku ne malava ke ngaahi ‘a e laumālie ‘o e tangata ke ne fakasino hono ngaahi ivi malava? _____

KONGA 15

‘Oku fokotu’u mai ‘e Baha’u’llah:

“Kuo tapuni mei he fofonga ‘oe tangata pea ‘e pehe ai pe ‘o ta’engata ‘a e matapā ‘o e ‘ilo’i ‘a e Laumālie Tupu’á. ‘E ‘ikai pe ke a’u ‘a e mahino ‘a e tangata ki hono Fakamaa’u’anga Ma’oni’oni. Kaiekehe, ko ha faka’ilonga ‘o ‘Ene meesí, ka neongo ia, mo e fakamo’oni ‘o ‘ene ‘alo’ofa-anga’ofa, kuó Ne fakahaa’i ki he tangatá ‘a e ngaahi Fetu’u ‘Aho ‘o ‘Ene Takiekina fakalangí, ko e ngaahi Faka’ilonga ‘o ‘Ene taha faka-‘Otua, pea kuo ne fakanofa ‘a e ‘ilo ‘o e kau Fakahā’anga kuo fakama’oni’oni’i ke tatau tofu mo e’ilo ‘A’ana. Ko hai ia ‘oku ne ‘ilo’i kinautolú, ‘oku ne ‘ilo ‘a e ‘Otua. Ko ia kuó ne ‘ilo’i kinautolú, kuó ne ‘ilo’i foki ‘a e ‘Otuá. Ko hia ia ‘oku ne fanongo ki he’enau uí, ‘oku ne fanongo ki he Le’o ‘o e ‘Otua, pea ko hai ia ‘oke ne fakamo’oni ki he mo’oni ‘o ‘enau Fakahā,

‘oku ne fakamo’oni ki he mo’oni ‘a e ‘Otua ‘Iate-Ia. Ko hai ia ‘e tafoki mei a kinautolu, kuo ne tafoki mei he ‘Otua, pea ko hai ia ‘oku ‘ikai tui kiate kinautolu, ‘Oku ‘ikai tui ia ki he ‘Otua. Ko e tokotaha kotoa ‘o kinautolu ko e hala ‘o e ‘Otua ‘oku ne fakafehokotaki ‘a e māmani ko eni mo e ngaahi pule’anga ‘i ‘olunga, mo e ngaahi Tu’unga ‘o ‘Ene Mo’oni ki he tokotaha kotoa pe ‘i he ngaahi pule’anga ‘o māmani mo hevani. Ko e kau Fakahaa’anga kinautolu ‘o e ‘Otua ‘i he lolotonga ‘o e tangata, ko e ngaahi fakamo’oni ‘o ‘Ene Mo’oni, mo e ngaahi faka’ilong ‘o ‘Ene kolōliā.”²⁰

1. ‘I ho’o fakakaukau ki he konga Folofola ‘i ‘olunga, tali mai e ngaahi fehu’i ko eni:
 - a. ‘Oku malava ki a kinautolu ke tau ‘ilo’i fakahangatonu e ‘Otuá? _____
 - e. ‘Oku angafēfē leva ‘etau ‘ilo e ‘Otuá? _____

 - f. Te ke lava ‘o fakahingoa mai ha ni’ihi ‘oe Ngaahi Fetu’u ‘Aho ‘o e tākiekina fakalangí? _____

 - h. Ko e Le’o ‘o Hai ‘oku fanongo ki ai ‘a kinautolu ‘oku nau fanongo kau Fakahā’anga ‘o e ‘Otuá? _____

 - i. Ko Hai ‘oku tau tafoki mei ai ‘i he taimi ‘oku ‘tau tafoki ai mei he ui ‘a e kau Fakahā’anga ‘o e ‘Otuá? _____
2. Fakakakato e ngaahi sētesi ko ení:
 - a. Kuo tapuni _____ pea ‘e pehe ai pe ‘o ta’engata ‘a e matapā ‘o e ‘ilo’i ‘a e Laumālie Tupu’á.
 - e. ‘E ‘ikai pe ke a’u ‘a e mahino ‘a e tangata _____ .
 - f. Kuo fekau’i ‘e he ‘Otua ‘ene kau Fakahaa’anga ko e faka’ilonga ‘o ‘Ene _____ mo e fakamo’oni ‘o ‘Ene _____ .
 - h. Ko e ‘ilo ‘a e kau Fakahā’angá ‘o e ‘Otuá ‘oku tatau tofu pē mo _____ .
 - i. Koi a koē kuó ne ‘ilo’i Kinautolú kuó _____ .
 - k. Ko hai ia ‘oku fanongo ki he ‘enau uí, kuó ne _____ .
 - l. Ko e tokotaha kotoa ‘o kinautolu ko e hala ‘o e ‘Otua ‘oku _____

_____ .

3. Ko fē ‘i he ngaahi me’a ko ení ‘oku mo’oni.

- _____ Te tau lava ‘o fakalakalaka fakalaumālie ‘i he’etau feingā ‘ata’atā pē.
- _____ Kuo ‘osi foaki mai ‘e he ‘Otua ki a kitautolu e ‘atamai pea ‘oku fe’unga pē ia ki he’etau fakalakalaka.
- _____ Te tau fakalakalaka fakalaumālie ‘i hono ‘ilo’i e Fakahā’anga ‘o e ‘Otua pea he ‘ikai te tau toe hela he feinga.
- _____ Te tau fakalakalaka fakalaumālie ‘okapau te tau ‘ilo’i e fakahā’anga ‘o e ‘Otua pea mo ‘etau feinga ke tau mo’ui fakatatau ki he ‘Ene ngaahi akonekiná.
- _____ ‘Oku lava ketau ‘ilo’i fakahangatonu e ‘Otuá.
- _____ ‘Oku lava e tangatá ke hangē pē ko e ‘Otuá.
- _____ ‘Oku taukakapa atu e ‘Otuá ‘i he tu’unga mahino ‘a e tangatá.
- _____ ‘I he ‘etau fanongo ki he folofola ‘a ha Fakahā’anga e ‘Otuá, ‘oku tau fanongo ki he Le’o ‘o e ‘Otuá.

KONGA 16

‘Oku fakahā ‘e Baha’u’llah:

“Kuo fekau hifo e kau Palofita mo e kau Talafekau ‘a e ‘Otua ki he taumu’a pe ‘e taha ko e tataki e fa’ahinga e tangatá ki he Hala Hangatonu ‘o e Mo’oní. Ko e taumu’a tefito ‘o ‘Enau fakahaá ko hono ako’i e tangatá, ke ‘i he houa ‘o e mate, ke ne mahave hake ‘i he haohaotaha moe mohu tāpuekiná moe mātu’aki fakatalatala mo’oní ki he taloni ‘o e Mā’olunga Taupotú.”²¹

Pea ‘i he konga tohi ‘e taha, ‘oku Ne pehe:

“Ko e tangatá ‘ae maka-mana-fakaofó. Kaekehe, ko e ‘ikai ko ē ke ako, ‘oku ne to’o mei ai ‘a e ngaahi me’a na’e tupu mo ia ‘oku ‘a’ana. Na’a ne mo’ui ‘i he folofola pe na’e ‘alu atu mei he ngutu ‘o e ‘Otua: ‘i he toe fo’i folofola ‘e taha, na’e tataki ia ke ne ‘ilo’i e Ma’u’anga ‘o ‘ene ako; pea ‘i ha toe fo’i folofola ‘e taha, ne malu’i ai hono nofo’anga mo hono iku’anga. ‘Oku pehee ‘e he ‘Otua Tupu’a: Fakakaukau ki he tangata ko ha tanunga maka-koloa ‘oku mohú ‘i he maka mahu’inga ‘oku ta’efakatataua hono mahu’inga. ‘Oku lava ‘e he ako ‘iate ia pe ke ne faka’ilo mai e ngaahi mata’ikoloa, pea ne ue’i e fa’ahinga ‘o e tangata ke ne ma’u ha lelei mei ai. Kapau ‘e ‘i ai ha tangata te ne fakalaulauloto ‘i he me’a ‘oku faka’ilo mai ‘e he ngaahi Folofola kuo ‘ohifo mei he hevani ‘o e Hoifua Ma’a’oni’oni ‘a e ‘Otua, ‘e mateuteu leva ke ne ‘ilo’i ‘enau taumu’a ‘a ia kuopau ke fakakaukau ko e tangata kotoa ‘oku nau laumalie taha koe’uhi ka e malava ke tohi’i ‘i he sila e ngaahi lea, “E ‘ae ‘Otuá ‘a e Pule’angá” ke tohi tongi ‘i he loto kotoa pē pea moe maama ‘o e foaki Fakalangí, ‘o e kelesi moe ‘alo’ofá ke ne ‘ō’ōfaki kotoa e fa’ahinga ‘o e tangatá.”²²

1. Ko e hā e taumu’a ‘o hono tuku hifo ‘o e kau Palōfita moe kau Talafekau ‘a e ‘Otua?

2. Ko e ha e taumu’a tefito ‘o ‘Enau Fakahaá? _____

3. Ko e hā nai e ‘uhinga ‘o e lea “maka-mana-fakaofo”? _____

4. Ko e hā e ngaahi nunu’a ‘o e ‘ikai ke ‘i ai ha founa ako totonu? _____

5. Ko e hā e me’a ‘e lava ke fakatupunga ‘e he founa ako totonu? _____

6. Ko e hā ‘etau Ma’u’anga ‘ilo? _____
7. Ko e hā hotau iku’anga? _____

8. Ko e hā e ni’ihi ‘o e ngaahi maka koloa mahu’inga ‘oku faka’ilo mai ‘e he akó? ____

9. Ko e hā e me’a ‘oku tau ‘osi mateuteu ki ai ‘i hono ‘ilo’i ‘i he taimi ‘oku tau fakakaukauloto ai ‘i he ngaahi Tohi Ma’oni’oni? _____

KONGA 17

‘Oku pehē ‘e Baha’u’llah:

“Kuó ke fehu’i mai foki kite Au, fekau’aki mo e tu’unga ‘o e laumālié, hili ‘ene mavahe ko ia mei he sinó. Ke ke ‘ilo’i foki ‘a e mo’oni kapau na’e ‘a’eva e laumālie ‘o e tangatá ‘i he ngaahi hala ‘o e ‘Otuá, ‘e mātu’aki fakapapau’i ‘aupito ‘ene toe foki pea mo ‘ene kau atu ki he naunau e ‘Ofa’angá. ‘I he angatonu ‘a e ‘Otuá! Te ne a’usia ha tu’unga he ‘ikai ha peni ia te ne lava ke hiki tohi, pe ko ha ‘elelo ke ne fakamatala’i. Ko e laumālie koē kuó ne faitōnunga ki he Lotu ‘a e ‘Otuá peá ne tu’uta’emauea ‘i Hono ‘Alungá, hili ‘a ‘ene mavahe hake, te ne ma’u ‘e ia ‘a e mālohi ‘a ia ko hono kotoa e ngaahi māmāni kuo fakatupu ‘e he Fakaleveleva Aoniú te nau lave monū ‘iate ia.”²³

1. Fakakakato mai ‘a e ngaahi sētesí ni:

a. Kapau na’e ‘a’eva ha laumālie ‘i he ngaahi hala ‘o e ‘Otuá, ‘e mātu’aki fakapapau’i

_____.

e. Te ne a’usia ha tu’unga hangē ko e _____

_____.

f. Ko e _____ ko ē kuó ne faitonunga _____ ki he

_____ ‘a e ‘_____ peá ne tu’uta’emauea _____

‘i Hono _____, hili ‘a ‘ene _____, _____

ma’u ‘e ia ‘a e _____ ‘a ia ko hono kotoa e ngaahi māmāni kuo

fakatupu ‘e _____ te nau _____ ‘iate ia.

KONGA 18

‘Oku tala mai ‘e Baha’u’llah kiate kitautolu:

“Monū’iá ka koe laumālie ko iá, ‘i he houa ‘ene mavahe mei he sinó, kuo fakamā’oni’oni’i ia mei he ngaahi fakakaukau muna ‘o e kakai ‘o māmāni. Ko e laumālie ko iá ‘oku nofo mo mo’ui ‘o fakatatau mo e Finangalo ‘o Hono Fakatupú peá ne hū atu ki he Palataisi mā’olungatahá. ‘E fakafetaulaki kiate ia ‘a e ngaahi Kaunanga ‘o Hēvaní, mo kinautolu ‘oku ‘i he nofo’anga mā’olunga tahá, ‘e takatakai’i kinautolu, pea mo e kau Palōfita ‘a e ‘Otuá mo ko ‘Ene kakai fili te nau kumia ‘a ‘ene takauá. Mo kinautolu ‘e talanoa tau’atāina ‘a e laumālie ko iá, pea te ne fakamatala’i kiate kinautolu ‘a e ngaahi me’a kuo ngaohi ke kātekina ‘i he hala ‘o e ‘Otuá, ko e ‘Eiki ‘o e ngaahi māmāni.”²⁴

“Oku totonu ke Ne fakamolemole’i ‘a e tokotaha angahalá pea ‘oua naá ne fehi’a ki hono tu’unga ma’ulaló, he ‘oku ‘ikai ‘ilo ‘e ha taha pē ‘e fēfē ‘a hono iku’angá. Vakai ange ki he lahi ‘a hono fa’a a’usia ‘e he kau anghalá, ‘i he houa ‘enau maté, ‘a e uho ‘o e tuí pea nau inu ai ‘a e ipu ‘o e vai ‘o e mo’ui ta’engatá pea nau siutaka atu ki he Kongakau ‘i ‘olungá! Pea vakai ange ki he lahi ‘o e fa’a liliu ‘a e kau tui mateakí ‘i he houa ‘o ‘enau maté ‘o tō ki he takele ‘o e afi kakaha tahá.”²⁵

1. Ko e hā tu'unga 'oku totonu ke 'iai hotau laumālie 'i he'ene mavahe mei he sinó? ____

2. Ko e hā ha ngaahi fakakaukau muna? _____

3. Koe hā ha tu'unga e lava e laumālié 'o fakama'oni'oni mei he ngaahi fakakaukau muná, 'oku mo'ui mo mavahe hili 'a e mate? _____

4. Ko hai 'e fakafe'ao kiate ia? _____

5. 'E lava nai ha laumālie ke ne fepōtalanoa'aki moe kau Palōfita 'a e 'Otuá pea mo 'Ene kakai filí? _____
6. 'Oku tau lava nai 'o tala kimu'a e anga mo e taimi 'e ngata ai 'etau mo'uí ni? _____
7. Ko e hā 'etau me'a 'e fai he taimi ni ke tau a'usia e mo'ui ta'engata 'oku fakataumu'a ma'a kitautolú? _____

KONGA 19

'Oku fakamatala 'e Abdu'l'Baha 'o pehe:

“I he mo'ui ta'engata ko ia 'a e laumālie 'o e tangatá hili ia 'ene tukuange atu e 'elemeniti fakangatangata, 'o hangē ko e me'a kotoa pē, 'o 'ikai toe filingaua e ivi malava ke fakalakalaká pea 'e lava e taha ke lotu ki he fakalakalaka ma'ae laumālie kuo mavahe atu , ke fakamolemole'i pē ko 'ene hoko koe fakahā'anga e ngaahi fakahooifua fakalangí,ngaahi monuú pea moe kelesi. Ko hono 'uhinga ia 'i he lotu 'a Baha'u'llah, koe fakamolemole moe 'alo'ofa 'a e 'Otuá 'oku kolea ia ma'a kinautolu kuo nau mavahe atu ki he māmāni hokó. 'Ikai ngata aí, 'o hangē pē ko hono fiema'u 'ehe kakai e 'Otuá 'i he māmāni ko ení, 'oku pehē pē foki mo hono fiema'u 'o e 'Otuá 'e kinautolu 'i he māmāni hokó. Ko e ngaahi me'amo'uí

**‘oku nau fiema’u ma’u pē ‘a e ‘Otua pea koe ‘Otua ‘oku tu’ulua ‘ene mo’ui ‘iate
Ia pē neongo pē koe māmāni ko ‘enī pē ko e māmāni kaha’ú.”²⁶**

Ko e hā ‘oku totonu ai ketau lotu ma’ae ngaahi laumālie ‘o kinautolu kuo nau mavahe
atu mei māmāni?

KONGA 20

Ne tohi ‘e ‘Abdu’l-Baha:

**“I he taimi ‘oku mavahe atu ai e laumālie mei he fokotu’unga efu moveté ni ‘o ne
‘alu hake ki he māmāni ‘o e ‘Otuá, e ngangana e ngaahi veilí ka e hā maama mai
e ngaahi mo’oní pea koe me’a kotoa pē ne ta’e’iloa kimu’a ‘e fakahā mahino ia,
pea ko e ngaahi mo’oni’i me’a ne tokafūfū ‘e fakamahino’i.**

**“Fakakaukau angē ki he anga ‘o ha mo’ui, ‘i he māmāni ‘i manavá, ne te’eki ai
fanongo’aki e telingá, ‘ikai sio’aki e matá pea ‘ikai lea’aki e ‘eleló; ‘a e ‘ikai ke ne
ngāue’aki e ngahi ivi malavá ni. Ka ‘i he taimi ‘oku mavahe ai mei he māmāni
fakapo’uli ko iá ‘one hū mai ki he māmāni ‘o e maamá, pea na’e sio leva hono
matá, ne fanongo hono telingá pea lea leva hono ‘eleló. ‘I he founa tatau, ‘i he’ene
mavahe atu mei he māmāni fakamatelié ki he pule’anga e ‘Otuá pea ‘e fanau’i
fo’ou ia ‘i he laumālie; pea ‘e faka’a hono mata fakalaumālie pea koe telinga hono
laumālie te ne fakafanongo pea koe mo’oni kotoa pē ne ‘ikai ke ne maa’usia, ‘e ha
maama mo mahino.”²⁷**

1. Fakafonu mai eni

a. ‘I he taimi ‘oku mavahe atu ai e laumālie mei he māmāni ko enī ‘oku

- ngaahi veilí _____ ,
- ngaahi mo’oní _____ ,
- ngaahi me’a kotoa pē ne ta’e’iloa ‘i mu’á _____ ,
- ngaahi mo’oni’i me’a ne tokafūfū _____ .

- e. 'I he māmāni 'i _____ te'eki ai _____ e telingá _____ mata _____ 'eleló.
- f. 'I he taimi ko ē ne fana'ui mai ai kitautolu ki he māmāni ko ení, 'oku _____ leva hotau matá, 'oku _____ hotau telingá pea _____ hotau 'eleló.
- h. 'I he founa tatau, 'i he 'ene mavahe atu mei he māmāni fakamatelié ki he pule'anga e 'Otuá pea te tau _____ 'i he _____.
- i. Pea ko e mata 'o hotau _____ 'e _____, ko e telingá 'o hotau _____ 'e _____ pea koe _____ ne 'ikai ke tau maa'usia, 'e _____ mo _____.

2. Tali Mo'oni pe Ta'emo'oni:

- _____ 'I he taimi 'oku tau 'i he mamani ai 'o e manava 'oku tau 'ilo fekau'aki moe māmāni ko ení.
- _____ Ko e tu'unga e mo'ui hili 'a e mate koe mo'oni ia 'oku kei pūlonga kiate kitautolu he mo'ui ko ení.
- _____ Koe ngaahi fakangatangata, mātu'aki fo'ou, 'e fakahā 'i mu'a 'iate kitautolu hili 'a e mate.
- _____ 'I he 'etau mate, 'oku toe foki mai ki he māmāni ko ení ke tau toe fānau'i fo'ou.

KONGA 21

Kuo fokotu'u 'e Baha'u'llah:

“I he lolotongá ni, fekau'aki pea mo ho'o fehu'i ko ia pē 'oku hokohoko atu ai pe 'a e fe'ilongaki a e laumālie e taha moe taha 'i he hili e mavahe atu mei he sinó. Ke ke 'ilo'i koe laumālie 'o e kau muimui 'o Baha, 'akinautolu kuo hū pea fakava'e 'i loto 'i he 'a'ake te nau feohi mo fepōtalanoa'aki vāofi 'iate kinautolu pea te nau fu'u vāofi 'i he'enau mo'ui, 'enau koulu ngāué, 'enau taumu'a mo feinga tūkingata ke hoko koe laumālie pē 'e taha. Ko kinautolu tonu ia 'oku nau 'ilo totonu, 'akinautolu 'oku mafao atu 'enau 'ilo, ko kinautolu 'oku fakakoloa'aki e mahinó. 'Oku anga pehé ni 'a ia kuo tu'utu'uni 'e Ia 'a Ia koe 'Ilo Aoniu koe Poto Aoniu.

“Koe kakai 'o Baha, 'akinautolu koē 'oku nau tauhima'u ki he 'a'ake 'o e 'Otuá, 'oku nau faaitaha pea 'oku nau fe'ilongaki 'iate kinautolu 'i honau tu'ungá mo honau tūkungá pea 'oku nau fa'ūtaha 'i he ngaahi ha'i 'o e feohi vāofi mo e fetaiaki. Ko e tu'unga pehéé, kaikehe 'oku fakatefito ia 'i he'enau tuí moe ngāue. Ko kinautolu 'oku nau 'i he lēvolo mo e tu'unga tatau 'oku nau makupusi honau ivi malavá, 'ulungaanga, lavame'á, mo e 'ulungaanga-lelei. Ko kinautolu ko ē 'oku nau tu'unga ma'ulalo angé, he 'ikai malava ke nau makupusi lelei 'a e tu'unga pe

te nau lava fakafuofua'i 'a e 'ulungaanga-lelei 'o kinautolu 'oku tu'unga ma'olunga ange 'iate kinautolu. Te nau ma'u taautaha pē honau 'inasí mei he 'Eiki. Monū'ia ā ka koe tangata kuó ne fakatafoki hono fofongá ki he 'Otua mo laka ta'ema'uea 'i he 'Ene 'ofá, 'oua leva kuo siutaka atu hono laumālié ki he 'Otua koe 'Eiki Aoniu, ko e Mālohi Taupotu, koe Fakamolemoale ta'engata, ko e 'Alo'ofa Aoniu.'"²⁸

1. 'I he māmāni ka hokó, te tau lava nai 'o 'ilo e kakai ne tau 'ilo'i he māmāni ko ení?

2. 'Oku fēfē vāofi e vā fetaiakí 'i he vaha'a e ngaahi laumālié 'i he māmāni ka hokó? _

3. 'E fakatefito 'i he ha e ngaahi kehekehe mo e ngaahi me'a 'e fakamavahevahe'i 'aki e tu'unga 'o e ngaahi laumālié 'i he māmāni ka hokó? _____

4. 'E fakasitu'a'i nai ha taha mei he kelesi 'a e 'Otua? _____

KONGA 22

'Oku ekinaki kitautolu 'e Baha'u'llah:

“A 'Eku Kau Sevāniti! 'oua na'a mou mamahi 'i he ngaahi 'aho ko ení pea 'i he maama fakamatelié ni, kapau ko e ngaahi me'a kuo tu'utu'uni mo fakahā 'e he 'Otuá 'oku 'ikai hoa mo ho'omou faka'amú, kuo fakapapau'i 'oku tokateu ma'a kimoutolu 'a e ngaahi 'aho 'o e fiefia moe lelei fakalangi. 'E fofola ki homou fofongá 'a e ngaahi māmāni mā'oni'oni mo mohu lāngilāngi fakalaumālie. Kuó Ne polo'i kimoutolu, 'i he mo'uí ni moe mo'ui kaha'u, ke mou 'inasi 'i hono ngaahi lelei, ke vahevahe hono ngaahi fiefiá, pea mo ma'u ha konga 'o 'enau gaahi kelesi tu'uloa. 'Oku 'ikai ha toe veiveiua 'e a'usia 'eni 'e he tokotaha kotoa pē 'iate kimoutolu.'"²⁹

1. Ko fē 'i he ngaahi me'a ko 'ení 'oku mo'oni:
 _____ 'Oku totonu ke tau fonu mamahi 'i he 'ikai hoko mai 'a e ngaahi me'a ko ia 'oku tau faka'amuá.
 _____ Ko e me'a kotoa pē, lelei pē kovi koe tu'utu'uni ia 'a e 'Otuá.
 _____ 'Oku fakapapau'i ma'a kitautolu kotoa 'a e ngaahi 'aho 'o e fiefiá.
 _____ 'Oku tau fakapapau'i te tau vakai ki he ngaahi māmāni 'oku mā'oni'oni mo langilangi'ia fakalaumālie.

_____ Lo Ko hotau tufakanga ke tau 'inasi 'i he ngaahi monū 'o e ngaahi māmāni 'oku mā'oni'oni mo langilangi'ia fakalaumālie fakatou'osi 'i he mo'ui ni moe mo'ui hili e mate.

2. Ko e hā e 'uhinga 'oku 'ikai totonu ai ke tau fonu mamahi 'i he 'ikai ke hoko 'a e ngaahi me'a 'oku tau loto ki ai? _____

3. Ko e hā e palōmesi 'a Baha'u'llah kiate kitautolu 'i he kongatohi ko ení? _____

KONGA 23

'I he 'iuniti ko ení, kuó ke fakalaupuloto ki he 'uhinga mo'oni e mo'ui 'a e tangatá. Kuó ke ako lahi ki he natula 'o e laumālie, 'a e taumu'a 'o e mo'ui 'i he māmāni ko ení, 'a e mahu'inga ke fakalakalaka'i e ngaahi tu'unga lelei fakalaumālie, pea mo e palōmesi 'o e mo'ui ta'engatá 'oku 'omai ki a kitautolu, ngeingeia mo fonu 'i he fiefia. 'I he 'iuniti 2 'o e tohi, na'a tau talanoa ai ki he ongo taumu'a lalahi e ua - ke tau tutui atu ki he 'etau tupu fakalaumalie mo faka'atamai ketau lukuluku ki he liuanga 'a e sosaieti. Ko e faingamālie eni ke tau toe foki ai ki he tefito'i-fakakaukau pea mo fakakaukau ki he mahu'inga ho'o tokanga ki he ongo taumu'a, 'o fakatatau ki he maama moe 'ilo 'a ia kuo ke ma'u fekau'aki moe fakalakalaka 'o e laumālie. Ko ho'o fakakaukau lotó 'e toe tokoni ange ha'amou laulea ki he ngaahi kaveinga 'i laló 'i ho'o kulupu.

1. *Fakatupulekina e ngaahi tu'unga-lelei fakalaumālie*
2. *Talangofua ki he ngaahi lao 'a e 'Otua*
3. *Lukuluku ki he lelei fakalūkufua 'o e fa'ahinga 'o e tangata*
4. *Laka atu 'i he hala 'o e ngāue fakatamaio'eiki*

NGAAHI TOHI NA'E TO'O MEI AI 'A E NGA AHI KONGA FOLOFOLA

1. From a talk given on 10 November 1911, published in *Paris Talks: Addresses Given by 'Abdu'l-Bahá in 1911* (Wilmette: Bahá'í Publishing, 2006, 2016 printing), no. 29.12–13, p. 109.
2. From a letter dated 1 April 1946 written on behalf of Shoghi Effendi, published in *Lights of Guidance: A Bahá'í Reference File* (New Delhi: Bahá'í Publishing Trust, 1988, 2010 printing), no. 1820, p. 537.
3. From a letter dated 28 July 2016 written on behalf of the Universal House of Justice.
4. 'Abdu'l-Bahá, in *Some Answered Questions* (Wilmette: Bahá'í Publishing, 2014, 2016 printing), no. 66.3, pp. 352–53.
5. Ibid., no. 38.5, p. 220.
6. From a talk given by 'Abdu'l-Bahá on 9 November 1911, published in *Paris Talks*, no. 28.16, p. 104.
7. From a letter dated 31 December 1937 written on behalf of Shoghi Effendi, published in *Lights of Guidance*, no. 680, p. 204.
8. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1983, 2017 printing), LXXXII, par. 8, p. 183.
9. 'Abdu'l-Bahá, in *Some Answered Questions*, no. 61.1–2, p. 334.
10. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh*, LXXX, par. 2, p. 174
11. Ibid., LXXXI, par. 1, p. 176.
12. Ibid., CLXV, par. 1–3, pp. 391–92.
13. Bahá'u'lláh, *The Hidden Words* (Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 2003, 2012 printing), Arabic no. 32, p. 11.
14. From a talk given on 6 July 1912, published in *The Promulgation of Universal Peace: Talks Delivered by 'Abdu'l-Bahá during His Visit to the United States and Canada in 1912* (Wilmette: Bahá'í Publishing, 2012), pp. 315–16. (authorized translation)
15. *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh*, V, par. 4, p. 8.
16. Ibid., LXXXII, par. 1, pp. 179–80.
17. Ibid., CLIII, par. 6, pp. 370–71.
18. Ibid., XXVII, par. 2, pp. 72–73.

19. Ibid., XXVII, par. 3, p. 73.
20. Ibid., XXI, par. 1, pp. 54–55.
21. Ibid., LXXXI, par. 1, p. 177.
22. Ibid., CXXII, par. 1, pp. 293–94.
23. Ibid., LXXXII, par. 7, p. 182.
24. Ibid., LXXXI, par. 1, pp. 176–77.
25. Ibid., CXXV, par. 3, pp. 300–1.
26. ‘Abdu’l-Bahá, in *Some Answered Questions*, no. 62.3, pp. 340–41.
27. *Selections from the Writings of ‘Abdu’l-Bahá* (Wilmette: Bahá’í Publishing, 2010, 2015 printing), no. 149.3–4, pp. 246–47.
28. *Gleanings from the Writings of Bahá’u’lláh*, LXXXVI, par. 1–2, pp. 192–93.
29. Ibid., CLIII, par. 9, p. 373.